

การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 3 พ.ศ. 2564

The 3rd National Academic Conference 2021

เล่มที่ 2

รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการ Proceedings

คณะศำสนำและปรัชญำ มหำวิทยำลัยมหำมกุฏรำชวิทยำลัย

รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติ
ครั้งที่ 3 พ.ศ. 2564

รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 3 พ.ศ. 2564

บรรณาธิการ	พระมหาเอกชัย สุขโย, ป.ธ.9
กองบรรณาธิการ	พระศรีรัชมมงคลบัณฑิต, รศ., ป.ธ.9 พระมหาชนบ สหายปญโญ, ดร, ป.ธ.9 พระมหาวิชิต อคฺคชิตโต พระมหารังสี ฐานวุฑฺโฒ พระมหาจักรพล อาจารย์สุภ, ดร. พระครูธรรมธร เดโช จิตเตโช รศ. ดร.บุญร่วม คำเมืองแสน ดร.ประเวช วัฒนาแก้ว นางสาวสิริพร ครองชีพ นางสาวจันทิมา แสงแพร
ดำเนินการจัดพิมพ์โดย	สำนักงานคณบดี คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย 248 ม.1 ถ.ศาลายา-นครชัยศรี ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม 73170 โทรศัพท์ 02-440-600 ต่อ 1075-6 E-mail : philo@mbu.ac.th
พิมพ์ครั้งที่	1 (พฤษภาคม 2564)
สถานที่พิมพ์	เจพรีนธ์ 94 ถ.มหาราช แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร 10200

คำปรารภ

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้ให้ความสำคัญกับพันธกิจด้านบริการวิชาการ การนำเสนอผลงานวิชาการสู่เวทีการประชุมระดับชาติ เพื่อเปิดโอกาสให้คณาจารย์และนักศึกษาได้พัฒนาผลงานวิชาการให้เพิ่มพูนขึ้น ทั้งยังเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้สนใจเข้าร่วมส่งบทความเพื่อนำเสนอองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการค้นคว้าวิจัยในเรื่องนั้น ๆ ไปสู่สาธารณชนด้วย

การที่คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้จัดโครงการ “การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๓ หัวข้อ “พระพุทธศาสนาและปรัชญา : แนวคิด มุมมอง สังคมยุคหลังโควิด ๑๙” (Buddhism and Philosophy : Concept and Perspective of the Post-COVID-19 Society) เพื่อเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ และเพื่อพัฒนาส่งเสริมผลงานทางวิชาการจึงเป็นการสนองตอบพันธกิจที่กล่าวแล้วข้างต้นเป็นอย่างดี ซึ่งนำอนุโมทนาชื่นชมที่ในคราวนี้ หลายสถาบันให้ความสำคัญและความสนใจเข้าร่วมพร้อมทั้งส่งบทความวิจัยและบทความวิชาการร่วมนำเสนอในการประชุม

บทความวิจัยและบทความวิชาการทั้งหลายล้วนแต่เป็นสิ่งมีคุณค่าต่อการศึกษาและพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะการพัฒนาไปสู่นวัตกรรมเพื่อสร้างสรรค์สังคมและพัฒนาชีวิตตามแนวทางของพระพุทธศาสนา ซึ่งสอดคล้องกับปรัชญาของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย “ความเป็นเลิศทางวิชาการตามแนวพระพุทธศาสนา” ทั้งยังสอดคล้องกับวิสัยทัศน์และปณิธานของคณะศาสนาและปรัชญา คือ “ผลิตบัณฑิตเพียบพร้อมด้วยความรู้และคุณธรรม เพื่อประโยชน์แก่ชาติและพระพุทธศาสนา” จึงหวังเป็นอย่างยิ่งว่า คณาจารย์และนักวิชาการทั้งหลาย ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ จะได้นำความรู้ที่ปรากฏในบทความวิจัยและบทความวิชาการอันได้นำเสนอในการประชุมคราวนี้ ไปปรับใช้ในกิจกรรมและการพัฒนาชีวิตอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อให้เกิดสันติสุขและแก้ปัญหาทางสังคมได้อย่างแท้จริง

ในนามของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ขอนุโมทนาด้วยความคาดหวังต่อท่านทั้งหลายที่จะได้กระทำหน้าที่ของตนเองในฐานะนักวิชาการ ทำหน้าที่สร้างสรรค์และนำเสนอผลงานที่มีคุณภาพผลงานออกมาอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เป็นประโยชน์ทางวิชาการ รวมถึงดำรงตนให้เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะตามแนวทางของพระพุทธศาสนาต่อไป

(พระเทพวัชรเมธี, ผศ.ดร.)

อธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

คำนำ

การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 1 ภายใต้แนวคิด “พระพุทธศาสนาและปรัชญา : แนวคิด มุมมอง สังคมยุคหลังโควิด 19” (Buddhis and Philosophy : Concept and Perspective of the Post-COVID-19 Society) จัดโดยคณะศาสนาและปรัชญา เพื่อเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ และเพื่อพัฒนาส่งเสริม ผลงานทางวิชาการ นับว่าเป็นการยกระดับและพัฒนาการประชุมวิชาการที่เข้ากับสถานการณ์ ในการนำ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและแนวความคิดทางปรัชญามาใช้ในการสร้างแนวคิดปรับมุมมอง การอยู่ ร่วมกันในสังคมที่มีการระบาดของเชื้อโคโรนาไวรัส โควิด 19 ซึ่งปีนี้ได้รับความร่วมมือจากภาคีข่ายจากหลาย สถาบัน ทำให้การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งนี้ สามารถขยายผลงานวิชาการให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น มีภาคี เครือข่ายร่วม จำนวน 10 สถาบัน คือ 1.มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2.มหาวิทยาลัยมหิดล 3. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ 4.มหาวิทยาลัยบูรพา 5.มหาวิทยาลัยขอนแก่น 6.มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร 7. มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม 8.มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา 9.สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และ 10.สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.)

การประชุมด้านวิชาการเป็นเรื่องสำคัญในสถาบันการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นการเปิดเวทีให้ คณาจารย์ นักศึกษา และนักวิจัย รวมถึงนักวิชาการทั้งหลาย ได้นำเสนอองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา ค้นคว้าวิจัย วิเคราะห์สังเคราะห์จนเกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ ได้เผยแพร่บทความวิจัยและบทความวิชาการให้ เป็นที่รับทราบและสามารถนำไปพัฒนาการศึกษา พัฒนาสังคมและประเทศชาติ

รายงานสืบเนื่องการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 3 นี้ จัดทำขึ้นเพื่อเผยแพร่บทความวิจัยและ บทความวิชาการของคณาจารย์ นักศึกษา และนักวิจัย รวมถึงนักวิชาการทั้งหลาย ที่เข้าร่วมนำเสนอในการ ประชุมวิชาการครั้งนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่า ผลงานวิชาการแต่ละชิ้นจักเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา และพัฒนา สังคมต่อไป

ในนามคณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ภาคีเครือข่ายทุกสถาบัน ขอขอบคุณอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยที่ได้อนุมัติโครงการนี้ ขอนุโมทนาและขอบคุณ คณะกรรมการทุกฝ่าย คณาจารย์ นักศึกษา นักวิจัย นักวิชาการ และเจ้าหน้าที่ทุกท่าน ที่สนับสนุนช่วยกัน ขับเคลื่อนโครงการประชุมวิชาการระดับชาติในครั้งนี้ ให้สำเร็จด้วยดี ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยจงคุ้มครอง รักษาทุกท่านให้ปลอดภัยจากโรคต่าง ๆ และประสบความสำเร็จด้วยกันทุกท่านเทอญ

พระสุทธิสารเมธี, ดร.

คณบดีคณะศาสนาและปรัชญา
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

คณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิอ่านบทความวิชาการ บทความวิจัย
โครงการการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 3 พ.ศ. 2564

คณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

1. พระสุทธิสารเมธี, ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
2. พระศรีรัชมมงคลบัณฑิต, รศ., ป.ธ.9	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
2. พระมหามหาวินทร์ ปรีสุตโตโม, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
4. พระครูสุธีปริยัติโกศล, ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
5. พระมหาชนบ สหายปญโญ, ดร., ป.ธ.9	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
6. พระมหาเอกชัย สุขโย, ป.ธ.9	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
7. รศ.ดร.บุญร่วม คำเมืองแสน	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
8. รศ.ดร.สุวิญ รักสัตย์	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
9. รศ.ดร.กัณฑ์กมล หนูทองแก้ว	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
10. ผศ.ดร.สำราญ ศรีคำมูล	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
11. ดร.ประเวช วัฒนาแก้ว	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
12. นางสาวจันทิมา แสงแพร	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

คณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

1. พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนุตเสโน, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
2. พระครูโกศลวิหิตคุณ, ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
2. ผศ.ดร.ปัญญา คล้ายเดช	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
4. รศ.ดร.อำพล บุคดาสาร	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
5. ผศ.ดร.ณัฐพงษ์ มะลิซ้อน	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
6. ผศ.ดร.สมบุญ วัฒนนะ	มหาวิทยาลัยมหิดล
7. ผศ.ดร.วุฒินันท์ กัณฑ์เทียน	มหาวิทยาลัยมหิดล
8. ผศ.ดร.วิเชียร แสนมี	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
9. ผศ.ดร.หอมหวล บัวระภา	มหาวิทยาลัยขอนแก่น

10. ดร.ประภาส แก้วเกตุพงษ์	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
11. ผศ.ดร.บุญรอด บุญเกิด	มหาวิทยาลัยบูรพา
12. ผศ.ดร.มนตรี วิวัฒน์สุข	มหาวิทยาลัยบูรพา
15. ดร.บุญเลิศ ยองเพชร	มหาวิทยาลัยบูรพา
16. รศ.ดร.ประเวศ อินทองปาน	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
17. ผศ.ดร.ธีรต์ม์ แสงแก้ว	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
18. ผศ.ดร.อชิษฐ์พัชร บพิธปรมัต	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
19. ผศ.ดร.สุณี เวชประสิทธิ์	มหาวิทยาลัยนวมินทราธิราช
20. ผศ.ดร.ปิยวดี ยอดนา	มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร
21. ผศ.ดร.นฤมล อนุสินธุ์พัฒน์	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
22. ดร.กาวิ ศรีรัตน์	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
23. ดร.รณวีร์ พาผล	มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
24. ดร.เพ็ญศรี บางบอน	สถาบันวิทยาการจัดการแห่งแปซิฟิก

สารบัญ

หน้า

ทัศนชีวิตที่มีความสุขตามแนวทางศาสนวิทยา	1
<i>Happy Life Follows Pine Tree Science Trend</i>	
อภิญา บำรุงจิตต์	
การประยุกต์ใช้หลักกัลยาณมิตรธรรม 7 เพื่อสร้างความสุขขององค์กรสำหรับครู	14
<i>Application of Kalayanamitta Principles for Happiness of Teacher Organization</i>	
ณัชชา เพ็ชรทรัพย์	
สังคหวัตถุ 4 กับภาวะผู้นำทางการศึกษาของผู้บริหารสถานศึกษา.....	27
<i>Sangkhawatthu 4 and Educational Leadership of The School Administrators</i>	
บุญธรรม เมียนแก้ว	
ความต้องการใช้บริการ การให้คำปรึกษาที่ศูนย์มายแคร่เซ็นเตอร์	
ของคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น	42
<i>The Needs to Provide Counseling Mind Care Center at the Faculty of Education Khon Kaen University</i>	
กฤษณะ เรืองสูงเนิน, รสสุคนธ์ ธัญญนอม, วันชัยศิริ พลหาญ	
พุทธศาสนา : กระบวนทัศน์การเรียนรู้ในระบบออนไลน์หลังสถานการณ์โควิด -19.....	54
<i>Buddhism : The Post - Covid – 19 Online Learning Paradigm</i>	
นิศารัตน์ สุวรรณภักดี	
การปรับตัวในสถานการณ์โควิด-19 ของนักเรียนประกาศนียบัตรวิชาชีพ	
วิทยาลัยเทคโนโลยีควานันท์.....	71
<i>The Adjustment in The COVID-19 Situation of Vocational Certificate Students, Kuvanan Technology College</i>	
รสสุคนธ์ ธัญญนอม, กฤษณะ เรืองสูงเนิน, วันชัยศิริ พลหาญ	
ชีวิตที่สมบูรณ์แบบตามหลักปรัชญา.....	79
<i>A Perfect Life according to Philosophy</i>	
ลัญญา กลัดงาม, พระสุริยัน ทีปธมโม (ผิงผาย), กฤตสุชิน พลเสน	

บทบาทของวัดเจติยทนต์อวิถีชีวิตชุมชนไทย-มอญ บ้านเจติยทนต์ ในอำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี	92
<i>The role of Wat Chedi Thong towards the Community Lifestyle of Thai-mon Ban Chedi Thong in Amphoe Samkok, Pathumthani Province</i> ชนาคัลภกัณยกร พันธุ์หว่าทันกร, สุพิชชา ไตวิวิษณู	
การจัดการเรียนรู้แบบย้อนกลับเพื่อส่งเสริมการคิดไตร่ตรองของนักเรียน ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายและนักศึกษาระดับอุดมศึกษา	114
<i>Managing Backward Design to Promote Reflective Thinking of High School Students and Tertiary Student</i> อภิเดช สุผา, พระสมพร นามอินทร์, พระมหารังสี ปี่แก้ว	
ผู้บริหารสถานศึกษามีอาชีพตามหลักพุทธธรรม	129
<i>Professional of School Administrators according to Buddhist Principles</i> ยุวนาถ คงแหล	
การสอนแบบบูรณาการตามแนวพุทธในสถานการณ์โควิด	144
<i>Buddhist Integrative Teaching in the COVID Situation</i> อภิเดช สุผา, พระสมพร นามอินทร์, พระมหารังสี ปี่แก้ว	
ปลดปล่อยความทุกข์ ด้วยการประยุกต์หลักการคิดแบบอริยสัจ	154
<i>Unlock the Suffering by Applying the Concept of Noble Truth</i> ฐิติธร บำบัด, เสาวนีย์ วิยะบุญ, พระมหาวุฒิชัย นิลถาวรกุล	
ปรัชญาการเมืองจีน : มิติเชิงประวัติศาสตร์	164
<i>Chinese Political Philosophy, A Historical Dimension</i> พระวีรพล โชติวิโร, พระครูธรรมธร เดโช ฐิตเตโช	
การนำหลักธรรมาภิบาลมาใช้ในการปฏิบัติหน้าที่ของบุคลากรส่วนท้องถิ่น อำเภอพิปูน จังหวัดนครศรีธรรมราช	178
<i>An Application of Good Governance in Duty Performance of Local Administrative Personnel, Phipun District, Nakhon Si Thammarat Province.</i> สุภาพร ปรีชานันทศักดิ์, กัญจน์ บุญมี, เดชชาติ ตริทรัพย์	
ศักยภาพของผู้บริหารตามหลักพลธรรมในพระพุทธศาสนา	195
<i>Potential as an executive in according to Principles of Baladhamma</i> พระราชปฎิภาณโกศล (สมคิด จินตตามโย), พระครูธรรมธร เดโช ฐิตเตโช (สำเร็จ), กฤษฎา ดิษบรรจง	

การพัฒนาภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารสถานศึกษาด้วยหลักพุทธธรรม	208
<i>The Development in Strategic Rategc Leadership of School Principal With Buddhist Morality</i>	
สมใจ ด้วงทอง	
แนวคิดมุมมองกับแนวโน้มการศึกษาไทยหลังยุค COVID 19.....	223
<i>Perspectives on Thai Education Code of Conduct After COVID 19</i>	
กิตติศักดิ์ แห่งทอง, พระพิทักษ์ อริยปุตุโต, พระครูใบฎีกาธนู ธนวุฒโน, พระมหาตุ้ย ขนดิธมโม	
การจัดการความเครียดตามแนวพระพุทธศาสนา.....	248
<i>Stress Management Based on Buddhism</i>	
ณัฐฐา ม้วนสุธา, สุริยัน รักกะเปา, กันตภณ หนูทองแก้ว <i>Nattha Muansutha, Suriyan Rakkapao, Kantaphon Nuthongkaew</i>	
พรหมวิหาร 4 กับแนวทางการแก้ไขความขัดแย้งของสังคมไทย	263
<i>The Four Noble Sentiments as the Solution to Conflicts in Thai Society</i>	
ศิริลักษณ์ ชนดี	
การสร้างความสมานฉันท์ในองค์กรด้วยหลักขราวาสธรรม 4	277
<i>Creating Reconciliation in the Organization with the Gharvasa-Dhammas.</i>	
พระสุทธิสารเมธี, ประเวช วัฒนาแก้ว, คลทรรณรัตน์ ดิษบรรจง	
การใช้สื่อการแสดงเสริมสร้างค่านิยมอันพึงประสงค์แก่นักศึกษาใหม่ในสถาบันอุดมศึกษา	287
<i>Performance Communication Usage for Freshmen's Core Value Reinforcement in the Higher Education Institute</i>	
สมเจตน์ ยามาเจริญ	
ความชอบธรรมในพุทธปรัชญา	299
<i>Righteousness in Buddhist Philosophy</i>	
อาทิตย์ อินทรภักดี	
จริยธรรมในพุทธปรัชญา	307
<i>Ethics in Buddhist Philosophy</i>	
ทวี ปานโต, พระสุทธิสารเมธี	

ประเพณีการแต่งงานของชาวฮินดู (วิวาห์).....317	
<i>Hindu Wedding Traditions (Vivaha)</i>	
นฐนกร ชงพุทธามนท	
พุทธวิธีการแกววิกฤตโควิด 19333	
<i>Buddhist Methods in Resolving COVID-19 Crisis</i>	
อรชร ไกรจักร, พระมหานุกูล อภิปุณโณ, แมชชีกฤษณา รักษาโณม	
การดำเนินชีวิตตามหลักพรหมวิหาร 4 ในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด 19541	
<i>Lifestyle Based on the Four Brahmavihara in the Situation of Covid 19</i>	
จิราภรณ์ เชื้อพรวน, ธเนศวรอุดม จุมพลหล้า, ปฎิพงศ จงรัฐธรรม, อติตยา อุ่นจันที	
การบริหารจัดการทรัพย์สินตามแนวพระพุทธศาสนาในสถานการณ์โควิด 19352	
<i>Property Management Based on Buddhism during the time of Covid 19</i>	
พระอภิชาติ แก้วเกตุพงษ์, พระมหาสมปติ ทวีคุณ, พระมหาสากล เตนชาบัน, พระราชปรียัติวิมล	
การสื่อสารเชิงพุทธในวิถีชีวิตของสังคมไทยยุคหลังโควิด 19363	
<i>Buddhist Communication in the Way of Life of Thai Society in the Post- COVID 19</i>	
วุฒิ หมั่นสิน, กิตติศักดิ์ แทงทอง, พระสมพงษ์ ญญฐิโก, พระครูใบฎีกาธนู ธนวฑฒโน	
การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 ในการสอนออนไลน์ของครูวิทยาศาสตร์ ช่วงวิกฤตโรคโควิด-19378	
<i>The Application of 4 Iddhipadas Principle in the Online Teaching of Science Teachers During the COVID-19</i>	
ดิเรกฤทธิ์ ยุเหล็ก	
ไตรสิกขาบชีวิตในยุควิกฤตโควิด - 19396	
<i>Threefold Pillars and Life during the Covid-19 Crisis</i>	
ปรมาภรณ์ ลิมป์เลิศเสถียร	
พรหมวิหาร 4 กับภาวะผู้นำเชิงพุทธ409	
<i>Brahmavihara 4 Buddhist Leadership</i>	
พระครูใบฎีกาพงศกร กตสาโร, พระสุทัศน์ ยโสธโร	
การประยุกต์ใช้พรหมวิหารธรรมสร้างสันติสุขในสังคม.....420	
<i>The Application of Brahmaviharadhamma to Build up the Peace with in Society</i>	
พระมหาเกษม ปญญาวโร	

ศึกษาวิเคราะห์สารานุกรมธรรมกับการสงเคราะห์ผู้สูงอายุของพระธรรมดิลก (สมาน สุเมธ)	434
<i>An Analytical Study of the Saraneeyadhamme and Elderly Assistance of Phra Dhammadilok (Saman Sumedho)</i>	
พระต้นตะกรานต์ อภิวิสุทธิ (ศรีปาน)	
ปัญหาทางปรัชญาตามทรรศนะนักปรัชญากรีกในอดีต	446
<i>Philosophical Problems in Greek Philosophers Perspective</i>	
พระมหาวิจิต อคคชิต, พระมหาฉัตรชัย สุธตตชโย	
การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการจัดการขยะมูลฝอย เทศบาลตำบลคลองด่าน	
อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ.....	457
<i>People's Participation in Solid Waste Management of Khlong Dan Subdistrict Municipality, Bang Bo district, Samut Prakan</i>	
สุรีย์พร สลับสี , พงษ์พัทธ์ วัฒนพงศ์ศิริ	
หลักพุทธธรรมและทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21	467
<i>Buddhist Principle and Learning Skills in the 21st Century</i>	
พระมหาพจน์ สุวโจ, พระครูศรีปัญญาวิกรม, พระมหากนกศักดิ์ กิตติธโร	
การใช้หลักไตรสิกขากับการบริหารงานฝ่ายแผนงานและงบประมาณของสถานศึกษา	
ในยุคโควิด-19.....	483
<i>An Application of Tri-Sikkha for Planning and Budget Management of Educational Institutes in COVIC-19 Era</i>	
ภดาชไม บัวชุม	
หลักพุทธธรรมสำหรับผู้บริหารสถานศึกษา.....	498
<i>Buddhist Dhamma Principles for Educational Institutions</i>	
นุชนาถ ปลอดภัยดี	
สุนทรียะตามทัศนะพุทธปรัชญา	513
<i>The Concept of Aesthetics in the Buddhism Philosophy</i>	
ธัญลักษณ์ อารยตานนท์, พระสุทธิสารเมธี,ดร.	
ความเจริญหรือการเสื่อมถอยของวัฒนธรรมไทย: ทางเลือก ทางรอด	526
<i>The Prosperity or Deterioration of Thai Culture: Choice and Survival</i>	
พระมหาสมาน เตชวโร, ชุมพล ชื่นจิตร	

Pattern Drill Practice: an effective English Teaching Method.....	537
<i>คิลป์ ราชศรี, พระมหาวิโรจน์ ญาณวิโร (จึงสูงเนิน), จรรยา อินทร์อ่อง, MR.Felix Wilhem Muller</i>	
การส่งเสริมการศึกษาภาษาบาลีในประเทศไทย	553
<i>The Promotion of Pali Study in Thailand</i>	
<i>พระมหาวุฒิชัย ธมฺมวิโช (อดกลั่น)</i>	
ยุคหลังโควิด-19 : การศึกษาและการอยู่ร่วมกันในสังคมไทยในยุคดิจิทัล	564
<i>Post-COVID-19: Education and Thai Society in Digital Era</i>	
<i>ปัทมาวดี แสนเชื่อนแก้ว</i>	
ภูมิปัญญาด้านการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน อำเภอยะหา จังหวัดยะลา.....	572
<i>Local wisdom in Treatment of Traditional Chemists in Yaha, Yala.</i>	
<i>ชูรีดา มะยี่, อรุณรัตน์ สรรเพ็ชร</i>	
จินตภาพที่ปรากฏในนวนิยายเรื่อง ฝูงนกอพยพ	582
<i>An Image that Appears in the Novel Story Birds on A Wire</i>	
<i>ปนิดา ชูจิต, ปรีดา เกื้อก่ออ่อน</i>	
รูปแบบ และเนื้อหาการนำเสนอข่าวคดีน้องชอมปูของช่องอมรินทร์ออนไลน์.....	594
<i>Pattern and Content of Presenting News about Chompoo's Case on the Amarin Online Channel</i>	
<i>ณัฐชยา เมืองจันทร์, รุ่งรัตน์ ทองสกุล</i>	
กรรมฐาน : โลกยุคหลังโควิด-19	606
<i>Kammattana : the World After Covid-19</i>	
<i>อารดา ฉิมมากูร</i>	
พรหมวิหารธรรม กับ New Normal Covid 19 ต่อการปรับตัวของสังคมไทย.....	618
<i>The Four Noble Sentiments with New Normal of Covid 19 for Adjustment in Thai Society</i>	
<i>ประสาน ทรงศรี, ผุสดี ไตสวัสดิ์, สมบูรณ์ พรหมหาราช</i>	
“มนุษย์เป็ด” ทรัพยากรมนุษย์ที่เหมาะสมในยุค 2021	635
<i>“Jack of all Trades” the Suitable Human Resource in 2021</i>	
<i>เสาวนีย์ วิยะบุญ, ยุภดี แหยมสุขสวัสดิ์</i>	

การสร้างสรรค์ละครบรอดเวย์และภาพยนตร์เพลงเพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม ของผู้เรียน: กรณีศึกษา กลุ่มละคร BROADWAY IN KHONKAEN	646
<i>The Creation of Broadway Theater and Musical Movie to Develop the Moral and Ethics of Learner : Case Study of Broadway In Khonkaen Theater Troupe</i>	
ชญาดา รุ่งเต่า, สมเจตน์ ยามาเจริญ	
การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักกัลยาณมิตรธรรมในสังคมปัจจุบัน	657
<i>Quality of Life Development Following the Good Friend Principle in the Current Society</i>	
พระปลัด สิทธิเดช สีสเตโช, ผุสดี โตสวัสดิ์	
แก่นนำโรงเรียนผู้สูงอายุ : แนวคิดและบทบาทในการยกระดับคุณภาพชีวิต ของผู้สูงอายุจังหวัดเชียงใหม่	674
<i>Senior School Leader: Concept and Role in Improving Quality of Life of Older Persons, Chiang Mai Province</i>	
ยุรธร จีนา, รมิตา จีนา	
บทบาทของสติในการพัฒนาคุณภาพชีวิตในยุคโควิด-19	684
<i>The Roles of Mindfulness in Developing for the Quality of Life in Covid-19 Society</i>	
สมิตไธโร อภิวัฒน์อมรกุล	
อุปลักษณ์เชิงมนต์ศน์เกี่ยวกับความรักในบทเพลงที่ขับร้องโดย แก้ม วิชญาณี	697
<i>Conceptual Metaphors of Love In “Gam Wichayanee” Songs</i>	
นางสาวปวีณนุช อ่อนแก้ว สุรียา ทองคำ	
พุทธธรรมเพื่อการพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทย : พุทธทัศน์ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต)	711
<i>Buddhadhamma for Democratization of Thai Society : a Buddhist Perspective of Somdet Phra Buddhaghosacariya (P.A. Payutto)</i>	
ธนภณ สมหวัง	
คนดี: ท่ามกลางโควิด-19	723
<i>A Good Person Among Covid-19</i>	
พระสุทธิสารเมธี, จิตศรีณย์พร ปัญจวัฒน์คุณ, ลีริพร ครองชีพ	

ยุวชนคุณธรรม : แนวทางลดปัจจัยเสี่ยงตามแนวพระพุทธศาสนาของชุมชนคลองกระทิง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม	737
<i>Virtue Youth: Guidelines for Reducing Risk Factors according to Buddhism of Klong Krating Community, Amphawa District, Samut Songkhram Province</i>	
พระมหาภุชญา กิตติโสภโณ, สุภัทรชัย สีละใบ, พระคมสันต์ จิตเมธโส, พระปลัดระพีณ พุทธิสาโร, พระครูพิศิษฐ์ประชานาถ	
การบริหารงานบุคคลตามหลักธรรมาธรรมของผู้บริหารสถานศึกษา	750
<i>The Personnels Administration with the Principles of Gharavasdsammas</i>	
นwor เมียนแก้ว	
ถอดบทเรียนจากพื้นที่วิจัย, หน้า การเสริมสร้างเครือข่ายทางสังคมเพื่อลดปัจจัยเสี่ยงตาม แนวพระพุทธศาสนาในชุมชนคลองกระทิง จังหวัดสมุทรสงคราม.....	764
<i>Lesson Learned From The Research Area: Strengthening Social Network To Recluse Risk Factors According To Buddhism In Klong Krating Community, Samut Songkram Province</i>	
สุภัทรชัย สีละใบ, พระมหาภุชญา กิตติโสภโณ, ประเสริฐ ธิลา, พระปลัดระพีณ พุทธิสาโร	
การประยุกต์หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับความรักเพื่อสร้างความรักสามัคคีของชาวบ้านหนองงำ ตำบลกองนาง อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย.....	780
<i>An Application of the Buddhadhamma Principle Related to the Love and Unity of People in Nongyangkam Village, Kongnang Sub- District, Ta Bo District, Nongkhai Province</i>	
พระมหาเอกชัย ญาณเมธี (ศรีสันต์), บุญส่ง ลินธุ์นอก, สมเดช นามเกต	
พระพุทธศาสนามีหลักการครองเรือนอย่างไร ?	790
<i>How the Buddhist Principle of Householding Was ?</i>	
ทวีศักดิ์ ไครบุตร, พระมหาจณกมล อภิรัตน์, จินฉัตร แทนพันธ์	
การใช้สื่อการแสดงเพื่อพัฒนาความเข้าใจในความเท่าเทียมกันของมนุษย์.....	807
<i>Using Performing Arts for Development and Realization Human Equality</i>	
ปภัสรินทร์ จิระโอฬารภัสร์, สมเจตน์ ยามาเจริญ	
การผลิตภาพยนตร์สั้นในชั้นเรียนเพื่อพัฒนา SOFT SKILLS ของผู้เรียน.....	820
<i>In-Class Short Film Production for Student's Soft Skills Development</i>	
ญาณิศา ยานะธรรม, สมเจตน์ ยามาเจริญ	

กระบวนการกำกับแสดงเพื่อพัฒนาทักษะของภาวะผู้นำศตวรรษที่ 21	831
<i>The Process of Directing for Leadership Development in the 21st Century</i>	
อังคาร เพิ่มพูล, สมเจตน์ ยามาเจริญ	
การส่งเสริมการอ่านของห้องสมุดโรงเรียนวัดแสงสรรค์ จ.ปทุมธานี ในสถานการณ์	
การแพร่ระบาดของโควิด 19	842
<i>Reading Promotion of Wat Saeng San School Library, Pathum Thani Province,</i>	
<i>in the Situation of the COVID 19 Epidemic</i>	
ปิยะดา แพรดำ Piyada Pharedum	
ถอดบทเรียนจากพื้นที่วิจัย : บวชใจอธิษฐานบารมี ลดละเลิกเหล้า บุหรี่ ตลอดพรรษา	
รณรงค์ลดปัจจัยเสี่ยงด้านสุขภาพ ชุมชนบ้านคลองกระทิง จังหวัดสมุทรสงคราม.....	853
<i>Lesson Learned from the Research Area: Ordain the Heart, Pray for Glory, Reduce</i>	
<i>Alcohol and Smoking throughout the Buddhist Lent, Campaign to Reduce Health Risk</i>	
<i>Factors at Ban Khlong Krating Community, Samut Songkhram Province</i>	
พระมหาภุชญา กิตติโสภโณ, พระครูพิศิษฐ์ประชานาถ, พระมหาสุนันท์ สุนนโท, ประเสริฐ ธิลาว,	
นิกร ศรีราช, สุภัทรชัย ลีสะใบ, พระปลัดระพีณ พุทธิสาโร	
พระพุทธศาสนาของสังคมไทยในยุคดิจิทัล.....	866
<i>Buddhism of Thai Society in the Digital Age</i>	
สุริยัน รักกะเปา, ญัฐฐา ม้วนสุธา, พระอธิการมงคล จกกวโร (แห่งงอ)	
วัตถุมงคลของผู้นับถือศาสนาพุทธและการท่องเที่ยวทางความเชื่อในประเทศไทย	880
<i>Buddhist's Amulets and Faith Tourism in Thailand</i>	
วรกฤต ชื่นจิตต์ ธนดล อามาตย์พล เอกชัย ลีท่ามา	
ทฤษฎีเรื่องความต้องการตามทฤษฎีของเฮนรี เมอร์เรย์ กับความต้องการ	
ในทฤษฎีพระพุทธศาสนาเถรวาท	894
<i>A Concept of Needs of Henry Murray's Theory and Needs in Concept Theravada of</i>	
<i>Buddhism</i>	
ประพัฒน์ ศรีกุลกิจ, ภูวเดช ลินทับศาล	
วัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ในประเทศลุ่มแม่น้ำโขง	905
<i>The Creative Culture in Mekong Countries</i>	
สุทัศน์ อาสนาชัย, ภูวเดช ลินทับศาล	

การจ้ดการควมรอรธตามแนวพุทธจ้ตวรทยา กรณรวิเคราะห์นางมครันทยา ผู้จ้างคนด้าพระพุทธรเจ้า	914
<i>Anger Management according to Buddhist Psychology : Analysis Case for Makantiya the Employer to Curse the Lord Buddha</i> ดเรก ดัวงลอย, มลลิกา ฤมะธน, พระปลัดระพิน พุทธิสารโร	
แนวค้ดการดูแลสุขภาพเพื่อห่างไกล COVID-19, มุมมองทางพระพุทธรศรศนร	928
<i>Health Care Concept for Keeping Safe during COVID-19, Buddhist Paradigm</i> สุณร เวชประสทธิ, สุภวรณ วงศัธรรพัย, นรษา วงษัชาญ	
กระบวนการจ้ดการเผยแผ่พระพุทธรศรศนรในยุคดิจ้ตอล 4.0.....	937
<i>Buddhist Propagation Process in the Digital Age 4.0</i> วรนัย มีมาก	
การลือสารการตลาดแบบบูรณาการที่ส่งผลต่อ กระบวนการตัดสินใจซื้อผล้ตภันท์ ไข่เค็มบ้านต้นโพธิ์ จ้งหวัดปทุมธานี.....	948
<i>Integrated Marketing Communications that Affect Product Purchase Decision Process Salted Egg Ban Ton Pho, Pathum Thani Province.</i> ณัฐทพัสส์ เกษมทรพัย	
การตลาดผ่านลือสังคมอนไลน์ การยอมรับเทคโนโลยี และคุณภาพของระบบสารสนเทศที่ส่งผล ต่อการใช้งานเงินอิเล็กทรอนิกส์ (e-Money) ผ่านโทรศัพท์มือถือของผู้สูงอายุในเขตพื้นที่ กรุงเทพมหานครและปริมณฑล	958
<i>Social Media Marketing, Technology Acceptance and Information System Quality Affect to Decision using Mobile e-Money of elderly people in Bangkok Metropolitan Area and Perimeter</i> สถาพร ยอดชมภู	
ภาวะผู้นำกับการบริหารจ้ดการตามหลักพละ 4	969
<i>The Leadership and Management according to Bala 4</i> กันตภณ หนูทองแก้ว, ณัฐฐา ม้วนสุธา, พระปลัดชรินทร์ ปภาโส	
บทบาทของลือกับความรับผิดชอบพระพุทธรศรศนร.....	983
<i>The Role of Media with Responsibility of Buddhism</i> วิธวรินทร์ ภาคแก้ว	

<p>หลักฆราวาสธรรมกับการพัฒนาชีวิตสำหรับผู้ครองเรือน.....998</p> <p><i>Rule of a Good Household Life and Human Developments</i></p> <p>จิรวรรณ ปรีชา</p>	
<p>อิทธิบาท 4 : การพัฒนาประสิทธิภาพศูนย์ซ่อมสร้างเพื่อชุมชน (Fix It Center) 1011</p> <p><i>Four Iddhipada : Development of Performance of Community Repair Center</i></p> <p>(Fix It Center)</p> <p>ประเวศ จันทรงาม</p>	
<p>อรรถปริวรรตศาสตร์ในพระพุทธศาสนา 1026</p> <p><i>Hermeneutics in Buddhism</i></p> <p>วิจิต ทองประเสริฐ, เกษฎา ผาทอง</p>	
<p>บทบาทของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสถานการณ์โควิด-19 1033</p> <p><i>The Role of Monks in the Buddhism Propagation on COVID-19 Situation</i></p> <p>พระมหาพรประสงค์ ปริณฎวารเมธี</p>	
<p>คำศัพท์ภาษาอังกฤษที่น่าสนใจเกี่ยวกับสถานการณ์โควิด-19 1050</p> <p><i>The Interesting English Words on Covid-19 Situation</i></p> <p>ณัฐธนธีรา ศรีภา</p>	
<p>การบริหารงานบุคคลของผู้บริหารสถานศึกษาตามหลักอปริหานิยธรรม 1061</p> <p><i>The Personel Administration of School Administrators</i></p> <p><i>according to Aparihaniyadhamma</i></p> <p>จรรยา บุญสาลี</p>	
<p>วิเคราะห์พัฒนาการของสถาปัตยกรรมเจดีย์ประธานทรงลังกาในศิลปะสุโขทัย 1073</p> <p><i>An Analyze the Evolution of the Great Lanka Pagoda Architecture</i></p> <p><i>in Sukhothai's Arts</i></p> <p>พระมหาสรารุช โพธิ์ศรีขาม, พระมหารังสี ปี่แก้ว</p>	
<p>ภาวะผู้นำทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสตร์ของผู้บริหารสถานศึกษา..... 1083</p> <p><i>Ethical Leadership according to Buddhist Principles of Successful School</i></p> <p>พิชฎา จินศรีคง</p>	
<p>ภาวะผู้นำทางวิชาการของผู้บริหารสถานศึกษาตามแนวพุทธ..... 1101</p> <p><i>Academic Leadership of Academic Administrator</i></p> <p>อรรวดี ศรีชาย</p>	

ชีวิตตามทัศนะพุทธปรัชญา..... 1114

The Perspective of Life in Buddhist philosophy

พระอธิการบุญเดช เตชปุณฺโญ, พระสุทธิสารเมธี

หลักพุทธธรรมและทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21

Buddhist Principle and Learning Skills in the 21st Century

พระมหาพจน์ สุวโจ,¹พระครูศรีปัญญาวิกรม,², พระมหากนกศักดิ์ กิตติธโร³

Phramaha Phocana Suvaco, Phrakhursripanyavikram,

Phrakranoksak Kittidharo

lankakumar@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ข้อ คือ 1) เพื่อศึกษาทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 และ 2) เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมเกี่ยวกับทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ผลการศึกษาพบว่าการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ต้องการสร้างทักษะของผู้เรียนให้ครอบคลุมหลากหลายด้าน เช่น ทักษะความรู้วิชาแกน ทักษะการเรียนรู้ และนวัตกรรม ทักษะด้านสารสนเทศ สื่อและเทคโนโลยี ทักษะชีวิตและการทำงาน เป้าหมายของทักษะการเรียนรู้ดังกล่าวคือสร้างผู้เรียนให้รู้จักคิด เรียนรู้ ทำงาน แก้ปัญหา สื่อสาร และร่วมมือทำงานกับคนอื่นอย่างมีประสิทธิภาพ สำหรับหลักพุทธธรรมเกี่ยวกับทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 คือทักษะการพิจารณาทุกสิ่งอย่างด้วยกระบวนการของปัญญา หรือเรียกว่าโยนิโสมนสิการ ทักษะนี้เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตร่วมกับผู้อื่นและสิ่งแวดล้อมรอบตัว เรียกว่าทักษะเพื่อการดำรงชีวิตในศตวรรษที่ 21

คำสำคัญ: หลักธรรม, ทักษะการเรียนรู้, ศตวรรษที่ 21

ABSTRACT

The aim of this article is 1) to study learning skills in the 21st century and 2) to study Buddhist principles relating to learning skills in 21st century. The result shows that learning skills in the 21st century is to make students understanding in various ways; for example, main subject knowledge, learning and innovation skills, information, media and technology skills, and life and career skills. The skill's target is to make students deciding how to think, to learn, to work, to solve problems, to communicate and to work with others effectively.

¹ ผศ.ดร. อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Asst. Prof. Dr., Lecturer of Buriram Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

² ผศ.ดร. อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Asst. Prof. Dr., Lecturer of Buriram Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

³ นักวิชาการอิสระ

Independent Scholar

For Buddhist principle relating to 21st century, it focuses on critical skills of things with intellectual process, Yonisomanasikara. This skill is very important for life and accompanies with others and environment, called “Life Skills in the 21st century”.

Keyword: Buddhist Principle, Learning Skill, The 21st Century

1. ความสำคัญและที่มาของปัญหา

ศตวรรษที่ 21 มนุษยชาติต้องเผชิญกับวิกฤติปัญหาหลายอย่าง เช่น ประชากรของโลกเพิ่มขึ้น ชุมชนเมืองขยายตัวเพิ่มขึ้น ความมั่นคงทางอาหารสั้นลง ความต้องการพลังงานเพิ่มขึ้น ความต้องการน้ำจืดมากขึ้น การต่อต้านการก่อการร้าย การต่อต้านการแพร่ขยายอาวุธที่มีอานุภาพทำลายล้างสูง การระบาดของโรคติดเชื้อ ความหลากหลายทางชีวภาพลดลง และการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ นอกจากนี้ปัญหาเหล่านี้แล้ว ชาวโลกยังต้องเผชิญกับวิกฤติอีกหลายด้าน เช่น ปัญหาความวุ่นวายภายในทวีปแอฟริกา ปัญหาผู้สูงอายุ ปัญหาผู้ป่วยเอดส์ ปัญหาพลังงานปรมาณู ปัญหาเด็ก ปัญหาการเปลี่ยนแปลงของสภาพอากาศ ปัญหาการแยกประเทศ ปัญหาประชาธิปไตย ปัญหาความยากจน ปัญหาอาหาร ปัญหาความเท่าเทียมกันทางเพศ ปัญหาสุขภาพ ปัญหาสิทธิมนุษยชน ปัญหากฎหมายและความยุติธรรมระดับนานาชาติ ปัญหาการอพยพย้ายถิ่น ปัญหามหาสมุทรและกฎหมายทางทะเล ปัญหาสันติภาพและความมั่นคง ปัญหาประชากร ปัญหาผู้ลี้ภัย ปัญหาแหล่งน้ำ และปัญหาเยาวชน ปัญหาเหล่านี้สามารถแบ่งเป็น 4 ด้าน ได้แก่ ด้านสังคม ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจ และด้านการศึกษา (UN Global Issues, 2021)

หากมนุษยชาติต้องการดำรงชีวิตอยู่ในศตวรรษที่ 21 จะต้องเรียนรู้ทักษะหลากหลายด้าน เพื่อปรับประยุกต์ให้สามารถรู้เท่าทันและพร้อมแก้ไขวิกฤติเหล่านั้น ตลอดจนรับมือกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดเวลา โดยทักษะการเรียนรู้จะต้องมีการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ใหม่ เปลี่ยนวิธีคิด เปลี่ยนวิธีการเรียนรู้ใหม่ และเปลี่ยนวิธีการพัฒนาใหม่ การพัฒนาจะต้องเป็นลักษณะพลวัต จะต้องปรับให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงของโลก เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว การเรียนรู้ต้องเป็นลักษณะลงมือกระทำด้วยตัวเอง ปฏิบัติได้ผลจริง สามารถสร้างความรู้จากสิ่งที่ตนเองปฏิบัติจริง สามารถนำความรู้ใหม่ไปใช้ได้อย่างสร้างสรรค์ และเตรียมตัวเผชิญปัญหาเพื่อการใช้ชีวิตในโลกที่เป็นจริง

พระพุทธศาสนาในฐานะผู้เสนอทางออกของปัญหาแก่มวลมนุษยชาติมาหลายพันปี แม้จะทราบกันว่าหลักคำสอนสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง แต่สิ่งที่ปฏิเสธมิได้คือความจำเป็นต่อการปรับประยุกต์ให้สอดคล้องกับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป การปรับประยุกต์ดังกล่าวจะต้องสามารถตอบคำถามเชิงวิทยาศาสตร์ได้อย่างลงตัว กล่าวคือต้องสมบูรณ์ด้วยเหตุและผล และสามารถพิสูจน์ทดลองได้ ทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 จึงเป็นเรื่องท้าทายหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งต่างพากันคาดหวังว่าพระพุทธศาสนาจะสามารถเป็นอีกทางเลือก เพื่อเสนอทางออกของวิกฤติโลกเหมือนทุกครั้งที่ผ่านมา

บทความนี้ต้องการนำเสนอว่าทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 มีองค์ประกอบอย่างไรและมีเป้าหมายอย่างไร และหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนามีความเหมือนหรือต่างจากทักษะการเรียนรู้ใน

ศตวรรษที่ 21 อย่างไร เพื่อหาคำตอบว่าแท้จริงแล้วหลักธรรมาภิบาลของพระพุทธศาสนาสามารถปรับประยุกต์ให้สอดคล้องกับศตวรรษที่ 21 ได้หรือไม่

2. วัตถุประสงค์

- 2.1 เพื่อศึกษาทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21
- 2.2 เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมเกี่ยวกับทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21

3. ประโยชน์ที่ได้รับ

- 3.1 ได้ทราบถึงทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21
- 3.2 ได้ทราบถึงหลักพุทธธรรมเกี่ยวกับทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21
- 3.3 ได้ทราบถึงการประยุกต์หลักพุทธธรรมเกี่ยวกับทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21

4. ทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21

ทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 เกิดขึ้นจากกลุ่มเครือข่ายองค์กรความร่วมมือเพื่อทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 (The Partnership for 21st Century Skill) เพราะเห็นว่ารูปแบบการศึกษาที่ผ่านมาเป็นกระบวนการให้การศึกษามากเกินไป เพื่อตอบสนองสภาพสังคมในช่วงศตวรรษที่ 19 และ 20 ซึ่งเน้นเพียงการเรียนการสอนแบบนิรนัย (deduction) คือเน้นการเปรียบเทียบตามหลักการและการท่องจำเนื้อหาในสาระวิชาหลัก กล่าวคือ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภาษาศาสตร์ และสังคมศาสตร์ แต่ศตวรรษใหม่เกิดมีความท้าทายแบบใหม่ ตลอดทั้งความก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีก็เกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว การจะจัดเตรียมทรัพยากรบุคคลให้เหมาะสมกับการทำงานจำต้องมีการปรับปรุงระบบการศึกษาใหม่ จึงได้ช่วยกันกำหนดกรอบความคิดเพื่อการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ขึ้น โดยเน้นการรู้จักคิด รู้จักเรียนรู้ ทำงานแก้ปัญหา และการสื่อสาร เน้นยึดผลลัพธ์ของผู้เรียน (student outcome) เป้าหมายคือครั้งจบการศึกษาแล้วผู้เรียนสามารถมีความเชี่ยวชาญในวิชาเกี่ยวกับโลก พร้อมมีทักษะปรับประยุกต์ความรู้เหล่านั้นกับการทำงานพร้อมดำรงชีวิตอยู่ในศตวรรษที่ 21 อย่างมีความสุข โดยมีขอบเขตสำคัญ ดังนี้

1. ความรู้ในวิชาแกน ได้แก่ ภาษาแม่และภาษาโลก คณิตศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ศิลปะ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ หน้าที่พลเมือง และการปกครอง อีกประการหนึ่ง คือประเด็นสำคัญสำหรับศตวรรษที่ 21 ซึ่งส่งผลต่อความสำเร็จและมีความสำคัญในที่ทำงานและชุมชน ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับโลก (global awareness) ความรู้เกี่ยวกับการเงิน เศรษฐศาสตร์ธุรกิจ และการเป็นผู้ประกอบการ (financial economics, business and entrepreneurial literacy) ความรู้ด้านการเป็นพลเมืองที่ดี (civic literacy) ความรู้ด้านสุขภาพ (health literacy) และความรู้ด้านสิ่งแวดล้อม (environmental literacy)

2. ทักษะการเรียนรู้และนวัตกรรม (Learning and Innovation Skills) หมายถึง ความสามารถฝึกฝนให้เกิดความชำนาญ โดยการปรับปรุงและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนจำความคิดและกระบวนการ

แบบใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อน หรือการพัฒนาดัดแปลงจากของเดิมให้ดีขึ้น สามารถคิดกว้างไกลคิดหลายทิศทาง ซึ่งนำมาสู่สิ่งแปลกใหม่ทางความคิด การคิดพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบเกี่ยวกับข้อมูลหรือสถานการณ์ ปัญหาข้อโต้แย้ง การรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับปัญหา การวิเคราะห์หาสาเหตุของปัญหา การกำหนด เป้าหมายของการแก้ปัญหา มีการสื่อสารพูดคุย การเขียนหรือการแสดงท่าทางให้ผู้ฟังได้รับรู้ในสิ่งที่ตนเอง ต้องการสื่อสาร การรู้จักรับฟังหรือรับข้อมูลจากผู้อื่นอย่างสร้างสรรค์ และการสร้างปฏิสัมพันธ์มีส่วนร่วมใน การทำงานกับบุคคลอื่นต่อภาระงานการด้านต่างๆ ซึ่งข้อหลักประกอบด้วยความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรม (creativity and Innovation) การคิดเชิงวิพากษ์และการแก้ปัญหา (critical thinking and problem solving) และการสื่อสารและการร่วมมือ (communication and collaboration)

3. ทักษะการใช้สารสนเทศ สื่อ และเทคโนโลยี (Information, Media and Technology Skills) หมายถึง ความสามารถเข้าถึงสื่อ เทคโนโลยี มีการใช้และจัดการสารสนเทศได้อย่างเหมาะสม สามารถ เข้าถึงแหล่งข้อมูลได้ตรงตามความต้องการได้อย่างรวดเร็ว มีวิจรรย์ญาณในการประเมินคุณค่าของข้อมูล ใช้ ข้อมูลเพื่อแก้ปัญหาได้อย่างสร้างสรรค์และถูกต้อง สามารถเข้าถึงสื่อ วิเคราะห์สื่อ ประเมินสื่อ และสร้างสื่อใน รูปแบบต่างๆ ตลอดจนสามารถนำเอาวิทยาการทางวิทยาศาสตร์มาประยุกต์ใช้ตามความต้องการ ซึ่งหัวข้อ หลักประกอบด้วยความรู้เท่าทันสารสนเทศ (Information Literacy) การรู้เท่าทันสื่อ (Media Literacy) และ การรู้เท่าทันเทคโนโลยีสารสนเทศ (ICT Information, Communications & Technology Literacy)

4. ทักษะการใช้ชีวิตและประกอบอาชีพ (Life and Career Skills) หมายถึง ความสามารถใน การทำงาน สามารถปรับตัวให้ดำรงชีวิต สามารถปฏิบัติตัวอย่างเหมาะสม ไม่ว่าจะได้รับคำชม ล้มเหลวหรือถูก วิจรรย์ การจัดการเป้าหมายและเวลา การทำงานอย่างอิสระตามลำดับความสำคัญ บริหารเวลาและภาระงาน ของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ การทำงานร่วมกับคนอื่นที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม การ ตั้งเป้าหมายและดำเนินไปสู่จุดหมาย การวางแผนจัดลำดับความสำคัญ และบริหารจัดการงานต่างๆ ให้ได้รับ ผลตามที่คาดหวัง พร้อมทั้งการแสดงคุณลักษณะเพิ่มเติม เพื่อสร้างผลผลิตและการร่วมงานอย่างกระตือรือร้น แก้ปัญหาเพื่อชี้แนะผู้อื่นให้บรรลุเป้าหมาย และสามารถแสดงความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่นในการ ดำรงชีวิตและในการทำงานนั้น ไม่เพียงต้องการคนที่มีความรู้ความสามารถในเนื้อหาความรู้หรือทักษะการคิด เท่านั้น แต่ยังต้องการผู้ที่สามารถทำงานในบริบทที่มีความซับซ้อนมากขึ้นอีกด้วย ซึ่งมีหัวข้อหลักประกอบด้วย ความยืดหยุ่นและความสามารถในการปรับตัว (flexibility and adaptability) ความคิดริเริ่มและการชี้แนะ ตนเอง (Initiative and self-direction) การเพิ่มผลผลิต และการรู้รับผิดชอบ (productivity and accountability) และความเป็นผู้นำและความรับผิดชอบ (leadership and responsibility)

กรอบแนวคิดสำหรับทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 (Model of Learning Skill in 21st Century) เป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง เนื่องด้วยเป็นกรอบแนวคิดที่เน้นผลลัพธ์ที่เกิดกับผู้เรียน (Student Outcomes) ทั้งในด้านความรู้ สาระวิชาหลัก และทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนได้เตรียมความพร้อมในหลากหลายด้าน รวมทั้งระบบสนับสนุนการเรียนรู้ ได้แก่ มาตรฐานและการประเมินหลักสูตรและการ

เรียนการสอน การพัฒนาครู สภาพแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการเรียนในศตวรรษที่ 21 ทำให้ทราบถึงองค์ประกอบของลักษณะการเรียนรู้ของเด็กยุคใหม่ที่เป็นปัจจัยสนับสนุนทำให้เกิดการเรียนรู้ ทักษะแห่งการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 จะช่วยเตรียมความพร้อมให้นักเรียนรู้จักคิด เรียนรู้ ทำงาน แก้ปัญหา สื่อสารและร่วมมือทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ (21st century skills, 2021)

วิจารณ์ พานิช ได้แสดงความเห็นว่าทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ต้องก้าวข้ามสาระวิชาไปสู่การเรียนรู้ ทักษะเพื่อการดำรงชีวิตในศตวรรษที่ 21 (21st Century Skills) ซึ่งครูไม่ได้สอนแต่นักเรียนต้องเรียนเอง หรือครูต้องเป็นผู้ออกแบบการเรียนรู้และอำนวยความสะดวก (facilitate) ในการเรียนรู้ ให้นักเรียนเรียนรู้จากการเรียนแบบลงมือทำ แล้วการเรียนรู้ก็จะเกิดจากภายในใจและสมองของตนเอง การเรียนรู้แบบนี้เรียกว่า PBL (Project-Based Learning) ครูต้องเรียนรู้ทักษะในการออกแบบการเรียนรู้แบบ PBL ให้เหมาะแก่วัยหรือพัฒนาการของศิษย์ สาระวิชาที่มีความสำคัญ แต่ไม่เพียงพอสำหรับการเรียนรู้เพื่อมีชีวิตในโลกยุคศตวรรษที่ 21 ปัจจุบันการเรียนรู้สาระวิชา (content หรือ subject matter) ควรเป็นการเรียนจากการค้นคว้าของศิษย์ ครูควรช่วยแนะนำและช่วยออกแบบกิจกรรม ซึ่งช่วยให้นักเรียนแต่ละคนสามารถประเมินความก้าวหน้า การเรียนรู้ของตนเองได้ สำหรับทักษะเพื่อการดำรงชีวิตในศตวรรษที่ 21 ควรประกอบด้วย 1) สาระวิชาหลัก คือ ภาษาแม่และภาษาโลก ศิลปะ คณิตศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ รัฐและความเป็นพลเมืองที่ดี 2) หัวข้อสำหรับศตวรรษที่ 21 คือ ความรู้เกี่ยวกับโลก ความรู้เกี่ยวกับการเงิน เศรษฐศาสตร์ ธุรกิจ และการเป็นผู้ประกอบการ ความรู้ด้านการเป็นพลเมืองที่ดี ความรู้ด้านสุขภาพ และความรู้ด้านสิ่งแวดล้อม 3) ทักษะด้านการเรียนรู้และนวัตกรรม ได้แก่ 3.1) การคิดอย่างมีวิจารณญาณและการแก้ปัญหา ควรมีเป้าหมายให้ผู้เรียนสามารถคิดได้อย่างเป็นเหตุเป็นผลหลากหลายแบบ ได้แก่ คิดแบบอุปนัย (inductive) คิดแบบอนุมาณ (deductive) ผู้เรียนสามารถใช้การคิดกระบวนการระบบ (systems thinking) ด้วยการวิเคราะห์ได้ว่าปัจจัยย่อยมีปฏิสัมพันธ์กันอย่างไรจนเกิดผลในภาพรวม ผู้เรียนสามารถแก้ปัญหาได้ด้วยการฝึกที่ไม่คุ้นเคยหลากหลายแบบ ทั้งโดยแนวทางที่ยอมรับกันทั่วไปและแนวทางที่แหวกแนว 3.2) ทักษะการสื่อสารและความร่วมมือ ได้แก่ เรียบเรียงความคิดและมุมมอง (idea) ได้เป็นอย่างดี สื่อสารออกมาให้เข้าใจง่ายและงดงาม และมีความสามารถสื่อสารได้หลายแบบ ทั้งด้วยวาจา ข้อเขียน และภาษาที่ไม่ใช่ภาษาพูดและเขียน และฟังอย่างมีประสิทธิภาพ เกิดการสื่อสารจากการตั้งใจฟังให้เห็นความหมาย ทั้งด้านความรู้ คุณค่า ทศนคติและความตั้งใจ และ 3.1) ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และนวัตกรรม ได้แก่ ใช้เทคนิคสร้างมุมมองหลากหลายเทคนิค เช่น การระดมความคิด (brainstorming) สร้างมุมมองแปลกใหม่ ทั้งที่เป็นการปรับปรุงเล็กน้อยจากของเดิม หรือเป็นหลักการที่แหวกแนวโดยสิ้นเชิง ชักชวนกันทำความเข้าใจ ปรับปรุง วิเคราะห์ และประเมินมุมมองของตนเอง เพื่อพัฒนาความเข้าใจเกี่ยวกับการคิดอย่างสร้างสรรค์ 4) ทักษะด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ ควรประกอบด้วยทักษะในการเข้าถึง (access) อย่างรวดเร็วและรู้แหล่ง ทักษะในการประเมินความน่าเชื่อถือ และทักษะในการใช้อย่างสร้างสรรค์ โดยเข้าถึงสารสนเทศอย่างมีประสิทธิภาพ (ใช้เวลาน้อย) และมีประสิทธิภาพ (เข้าถึงแหล่งที่ถูกต้องเหมาะสม) ประเมินสารสนเทศอย่างลึกซึ้งครบถ้วนรอบด้าน และอย่างรู้เท่าทัน (ในยุคนี้มีสารสนเทศปลอมหรือไม่แม่นยำเต็มไปหมด) นอกจากนั้น ยังสามารถใช้

สารสนเทศได้อย่างแม่นยำและสร้างสรรค์ต่อกรณีหรือปัญหาที่เผชิญ จัดการเชื่อมต่อสารสนเทศ (information flow) จากแหล่งที่หลากหลายได้ และเข้าถึงและใช้สารสนเทศอย่างถูกต้องตามหลักจริยธรรม และกฎหมาย และ 5) ทักษะชีวิตและอาชีพ หมายถึง ความยืดหยุ่นและปรับตัว การริเริ่มสร้างสรรค์และเป็นตัวของตัวเอง ทักษะสังคมและสังคมข้ามวัฒนธรรม การเป็นผู้สร้างหรือผลิต (productivity) และความรับผิดชอบต่อถือได้ (accountability) และภาวะผู้นำและความรับผิดชอบ (responsibility) โดยผู้เรียนต้องสามารถปรับตัวเข้ากับบทบาทที่แตกต่าง งานที่ได้รับมอบหมาย กำหนดการที่เปลี่ยนแปลง และบริบทที่เปลี่ยนแปลง ทำงานได้ผลดีในสภาพของความไม่ชัดเจน ไม่แน่นอนและในสภาพที่ลำดับความสำคัญของงานเปลี่ยนแปลง และนำเอาผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นมาใช้ประโยชน์อย่างได้ผล จัดการเชิงบวกต่อคำชมคำตำหนิและความผิดพลาด และสามารถนำเอาความเห็นและความเชื่อที่แตกต่างหลากหลายของทีมงานจากหลากหลายวัฒนธรรมมาทำความเข้าใจต่อรอง สร้างคุณภาพและทำให้งานลุล่วง (วิจารณ์, 2555, หน้า 9-48) จะเห็นได้ว่าวิจารณ์ พานิช พยายามมองว่าการศึกษาของไทยที่ผ่านมาถึงทางตันในขณะทีนานาชาติแข่งขันไปไกล การศึกษายุคใหม่ต้องเน้นที่ความสามารถ ซึ่งความสามารถในการทำงานมิได้ขึ้นอยู่กับรู้มากหรือรู้น้อย แต่ขึ้นกับทักษะการเรียนรู้ พร้อมเรียนรู้ ใฝ่เรียนรู้ อยากรู้ สนุกกับการเรียนรู้ เรียนรู้ได้ตลอดเวลาจากทุกสถานที่ มีทักษะชีวิตที่ดี ปรับตัวได้ทุกครั้งเมื่อพบอุปสรรค ยืดหยุ่นตัวเองได้ทุกรูปแบบเมื่อพบปัญหาชีวิต นอกจากนี้ ยังต้องมีความสามารถในการใช้เทคโนโลยี ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ใหม่แห่งศตวรรษที่ 21

ส่วนประเวศ วะสี ได้แสดงความเห็นว่าทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 นอกจากเดินตามกรอบทักษะการเรียนรู้ของสากลแล้ว ทักษะของการศึกษาของไทยควรเรียนรู้จากการปฏิบัติแทนการเอาวิชาเป็นตัวตั้ง และการเรียนรู้จากการปฏิบัติควรนำไปสู่ประโยชน์ ดังนี้ 1) แต่ละคนถือว่ามี ความชอบไม่เหมือนกัน สามารถเลือกปฏิบัติในสิ่งที่ตนชอบ การได้ทำในสิ่งที่ตนชอบจะทำให้มีความสุข ไม่ใช่ทุกคนถูกบังคับให้ต้องจำเหมือนกัน ซึ่งบีบคั้นอย่างยิ่ง ยากและก่อให้เกิดความทุกข์ การศึกษาที่ดีต้องก่อให้เกิดความสุข 2) การทำในสิ่งที่ตนชอบจะทำให้ได้ดี ทำให้ทุกคนเป็นคนเก่งหมด แต่เก่งในทางที่ต่างกัน การศึกษาแบบการท่องวิชาในชั้นมีคนท่องเก่งอยู่ 2-3 คน นอกนั้นเป็นคนไม่เก่ง ซึ่งเป็นความคับแคบผิดธรรมชาติ และลดทอนความเป็นมนุษย์ 3) การได้สิ่งที่ตนชอบ จะทำให้ทำสิ่งนั้นได้นาน เป็นการฝึกความอดทน การเรียนแบบท่องซึ่งจำยากทำให้เบื่อ เซ็ง ไม่อดทน งานสมัยใหม่ซึ่งต้องการสมาธิและความอดทนอยู่กับงานหนึ่งๆ ได้นานๆ การที่คนไทยขี้เซ็ง ขี้เบื่อเป็นอันตรายยิ่งนัก 4) การได้ทำสิ่งที่ตนชอบ จะทำให้ตั้งใจทำงานให้ประณีต ความประณีตกลายเป็นความงาม หรือศิลปะที่มาพัฒนาจิตใจ การพบความงามในการทำงาน ไม่ว่าจะงานอะไร ทำให้เป็นสุขยิ่งนัก และเป็นความเจริญอย่างยิ่ง 5) งานเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต การเรียนรู้จากการทำงานทำให้สร้างคุณค่าและสร้างบุญค่า การทำอะไรให้สำเร็จแต่ละขั้นทำให้เกิดความปิติ การทำงานแล้วมีรายได้ช่วยการดำรงชีวิตและสร้างเศรษฐกิจ ถ้ากิจกรรมเรียนรู้ทั้งหมดสร้างรายได้ แทนที่จะมีการเสียเงิน จะช่วยให้เศรษฐกิจของประเทศนั้นเข้มแข็ง 6) การทำงานไม่ว่าจะขายก๋วยเตี๋ยว หรือพายเรือจ้าง ต้องรับผิดชอบต่อผู้อื่น เพราะฉะนั้น การเรียนรู้จากการทำงานฝึกให้เป็นคนรับผิดชอบต่อ 7) เกิดทักษะในการจัดการ การเรียนแบบท่องวิชาเป็นวิชาๆ ทำให้จัดการไม่เป็น การทำงานทุกชนิดให้ประสบความสำเร็จล้วนต้องการการจัดการ 8) การทำงานแล้วมีรายได้ จะทำให้มีแรงจูงใจที่

จะหาความรู้เพิ่มเติม เพื่อให้ทำงานได้ดีขึ้นและมีรายได้เพิ่มขึ้น สถานศึกษาควรจัดการเรียนรู้เพื่อตอบสนองความต้องการการเรียนรู้ของคนทำงาน ซึ่งต่างจากสอนดูๆไปโดยไม่คำนึงถึงความต้องการของผู้เรียนอย่างที่ผ่านมา 9) การเรียนรู้จากการปฏิบัติ ต้องเผชิญอยู่กับสถานการณ์จริงเฉพาะหน้า สถานการณ์จริงนั้นเชื่อมโยงกัน ทำให้คิดออกว่าจะขยายการงานออกไปอย่างไร หรือเรียกว่าคิดใหญ่ และ 10) ทำให้ค้นพบว่าการทำงานบางอย่างให้ผลสำเร็จต้องการ ซึ่งการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติ (Interactive learning Through Action) งานบางอย่างที่ซับซ้อนและยาก มีคนและองค์กรเกี่ยวข้องมาก ทำคนเดียวไม่สำเร็จ การเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติเป็นการเรียนรู้ที่สำคัญที่สุด เพราะทำให้ฝากความยากไปสู่ความสำเร็จ และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐาน (Transformation) อย่างน้อย 8 ประการด้วยกัน คือ (1) เกิดการเคารพศักดิ์ศรีคุณค่าความเป็นคนของคนทุกคนที่เกี่ยวข้องอย่างเท่าเทียมกัน (2) พันมายาคติที่เคารพแต่ความรู้ในตำรา สู่การเคารพความรู้ในตัวคนของคนทุกคนที่เกี่ยวข้อง (3) เกิดความอาทรต่อกัน มีความเปิดเผยและจริงใจต่อกัน ซึ่งหาได้ยากในสังคมเชิงอำนาจ (4) เกิดความเชื่อถือไว้วางใจกัน (Trust) ซึ่งไม่เกิดโดยการใช้อำนาจหรือเงิน (5) เกิดสามัคคีธรรม ทำให้เกิดพลังทางสังคม (6) เกิดปัญญาพร้อม (Collective Wisdom) นวัตกรรมและอัจฉริยะกลุ่ม (Group Genius) (7) ทำให้ฝากความยากไปสู่ความสำเร็จ และ (8) ทำให้เกิดความสุขประดุจบรรลุนิพพาน (ประเวศ, 2560, 25-28) จะเห็นได้ว่าประเวศ ะสี มองว่าการศึกษาที่ผ่านมาเน้นเอาวิชาเป็นตัวตั้ง ความรู้ที่เกิดขึ้นจึงเป็นความรู้เฉพาะทางไม่วิเคราะห์รอบด้าน แต่การศึกษาสมัยใหม่ควรลงสู่ภาคปฏิบัติหรือลงมือทำ ด้วยการเพิ่มทักษะให้ผู้เรียนสามารถเลือกเรียนตามความถนัดหรือความชอบ โดยมีเป้าหมายคือความสุข ด้วยเหตุนี้ทักษะการเรียนรู้มิใช่เฉพาะตอบสนองความต้องการของตนเองอย่างเดียว แต่ควรส่งผลกระทบต่อการทำงานในหมู่คณะหรือการทำงานร่วมกับคนอื่น โดยมีรายได้หรือค่าครองชีพเป็นพื้นฐาน สำหรับการทำงานร่วมกับคนอื่นนั้นย่อมเผชิญกับปัญหามากมายหลายประการ ผู้ทำงานจึงจำเป็นต้องหาวิธีการแก้ปัญหาด้วยตนเอง ส่วนทักษะสำคัญคือการเรียนรู้จำต้องมาพร้อมกับความรับผิดชอบ เพราะไม่ว่าจะอยู่จุดไหนทำงานอะไร ล้วนมีความรับผิดชอบประกอบตัวเราเองอยู่แล้ว และความรับผิดชอบควรมาจากจริยธรรมคุณธรรม ไม่ควรเกิดการจากบังคับด้วยกฎหมายหรือกฎระเบียบอื่นใด

กล่าวโดยสรุป ทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 คือกระบวนการจัดระบบการเรียนรู้ใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับความคิดของผู้คนและการเปลี่ยนแปลงของโลก จุดประสงค์หลักของทักษะการเรียนรู้นั้นต้องการให้ผู้เรียนสามารถคิดวิเคราะห์แก้ไขปัญหาอย่างรู้เท่าทันกับความเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะการรู้จักเลือกเสพข่าวสารอย่างมีวิจารณญาณ เพราะถือว่าทรงอิทธิพลอย่างมากต่อผู้คนในศตวรรษที่ 21 ขณะเดียวกันทักษะสำคัญของการเรียนรู้คือการดำรงชีพอย่างมีความสุข ไม่เบียดเบียนตนและไม่ทำร้ายผู้อื่น ซึ่งการดำรงชีวิตนั้นมีปัจจัยสำคัญเป็นเกณฑ์กำหนด กล่าวคือสามารถอยู่ร่วมกับคนอื่นผู้มีวัฒนธรรมแตกต่างได้โดยไม่เกิดอคติ และสามารถปรับตัวได้กับทุกสถานการณ์ของโลกซึ่งเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

5. หลักพุทธธรรมเกี่ยวกับทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21

พระพุทธศาสนาเชื่อว่าทักษะหรือความสามารถจะเกิดขึ้นได้นั้นต้องมาจากการพัฒนา หลักธรรมหมวดหนึ่งซึ่งสอนให้พิจารณาความจำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุขคือโยนิโสมนสิการ หลักธรรมหมวดนี้เป็นเครื่องมือพิจารณาตรวจสอบตนเอง ด้วยการรู้จักเลือกเฟ้นหัวข้อธรรมสำหรับนำไปปฏิบัติ โดยใช้ปัญญาแก้ปัญหาแก้ปัญหานั้นแต่เบื้องต้นสำหรับสามัญชนจนก้าวพ้นถึงหนทางดับทุกข์ การตรวจสอบพิจารณาตนดังกล่าวมีลักษณะเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมใกล้ตัวหรือเรียกว่าสังคัม เพราะต้องเกี่ยวข้องด้วยอารมณ์ที่ขบใจคืออิฏฐารมณ และอารมณ์ที่ไม่ขบใจคืออนิฏฐารมณ ด้วยเหตุนี้ การรู้จักคิดแบบโยนิโสมนสิการจึงเป็นเรื่องจำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตร่วมกับผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม ในที่นี้สามารถแยกออกเป็น 4 ข้อ คือ 1) อุปายมณสิการ หมายถึง คิดถูกวิธีที่จะเข้าถึงความจริง สอดคล้องกับความจริง เพื่อให้เข้าใจสภาวะลักษณะและสามัญลักษณะของสรรพสิ่ง 2) ปถมณสิการ หมายถึง คิดอย่างเป็นลำดับต่อเนื่องไม่ขาดสายเป็นขั้นเป็นตอน คิดอย่างมีระเบียบแบบแผน ไม่วกไปเวียนมาจนทำให้สับสนจับต้นจับปลายไม่ถูก เป็นความคิดที่ต่อเนื่องตลอดสาย 3) การณมณสิการ หมายถึง คิดหาเหตุปัจจัยของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตามหลักความจริง โดยพิจารณาสืบสาวหาต้นเค้าของเบื้องต้นของสิ่งนั้น และ 4) อุปปาทกมณสิการ หมายถึง การพิจารณาที่ทำให้เกิดกุศลธรรม กระตุ้นให้เกิดความเพียร การพิจารณาที่ทำให้เกิดสติมั่นคง มีความคิดที่ไม่หวั่นไหวต่อปัญหาหรืออุปสรรคที่เกิดขึ้น คอยเตือนตนเองให้มีความตื่นตัว ด้วยการนึกถึงผลที่จะได้รับในข้างหน้า (พระพรหมคุณาภรณ์, 2555, หน้า 621-622)

ความจริงโยนิโสมนสิการนั้นไม่ใช่ตัวปัญญาแต่เป็นปัจจัยให้เกิดปัญญา นั่นคือเป็นการคิดเชิงวิพากษ์วิจารณ์ (critical thinking) ซึ่งนำไปสู่การสืบค้นหาความจริง เป็นการคิดสร้างสรรค์ และนำไปสู่ปัญญาหรือก่อให้เกิดปัญญาได้ จึงนับว่ามีส่วนสำคัญและมีความสัมพันธ์กับการจัดการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง กล่าวคือ การคิดเชิงวิพากษ์วิจารณ์นั้น เป็นการใคร่ครวญตรึกตรองอย่างละเอียดถี่ถ้วนและรอบคอบ โดยแยกองค์ประกอบของเรื่องต่าง ๆ ออกเป็นส่วน ๆ อย่างมีเหตุผล โดยหาจุดเด่นจุดด้อยของเรื่องนั้นๆ และเสนอแนะสิ่งที่เหมาะสมอย่างมีความเป็นธรรมและเป็นไปได้ ดังนั้น การพัฒนาคุณภาพการคิดเชิงวิเคราะห์จึงสามารถกระทำได้โดยการฝึกฝนให้ผู้เรียนมีทักษะในการคิด และให้โอกาสแก่ผู้เรียนทำการวิเคราะห์ จนสามารถเสนอความคิดของตนและอภิปรายร่วมกันในกลุ่มอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ โดยครูและผู้เรียนต่างยอมรับเหตุผลและทัศนะของแต่ละคนด้วยความมั่นใจว่า ไม่มีคำตอบที่ถูกต้องเพียงคำตอบเดียว จึงกล่าวได้ว่าในระบบการศึกษาของเรา กระบวนการเรียนรู้ถูกประกอบด้วยองค์ประกอบ 2 ส่วนที่จำเป็นเพื่อการพัฒนาปัญญา คือการเรียนรู้จากผู้อื่นเรียกว่าปรโตฆัมสะ และการทำไว้ในใจโดยแยกกายเรียกว่าโยนิโสมนสิการ เนื้อหาเป็นสิ่งสำคัญเท่ากับกระบวนการคิดโยนิโสมนสิการจำเป็น เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลข่าวสารที่ได้มาจากเนื้อหา หากไม่มีการให้ข้อมูลข่าวสารโยนิโสมนสิการก็เปล่าประโยชน์ ทัศนะนี้จะทำให้เราได้รับความสมดุลระหว่างการจัดการศึกษาที่เน้นหลักสูตรเป็นหลักของขบวนการอนุรักษ์นิยม กับการจัดการศึกษาที่เน้นกิจกรรมเป็นหลักของขบวนการหัวก้าวหน้า (พระเทพโสภณ, 2543, หน้า 45-47)

สำหรับกระบวนการทำให้เกิดโยนิโสมนสิการนั้นมี 2 ทาง ดังนี้

1) กัลยาณมิตร หมายถึง บิดามารดาของบุตรธิดา เพราะเป็นผู้สั่งสอนอบรมให้บุตรธิดาตั้งอยู่ในความดี โดยประพฤติหรือทำให้เป็นตัวอย่างที่ดีงาม เป็นแบบอย่างทั้งด้านความรู้และด้านความประพฤติ เมื่อเห็นว่าบุตรธิดาทำไม่ถูกต้องจะคอยแนะนำ ตักเตือนบนพื้นฐานของความรัก ความเอ็นดู เมตตา กรุณา ความหวังดี เป็นต้น ในทางพุทธศาสนาบิดามารดาจัดว่าเป็นกัลยาณมิตรของบุตรธิดาในลักษณะอย่างนี้ คือ สั่งสอนหรือห้ามไม่ให้กระทำความชั่ว อบรมให้เป็นคนดี เป็นครูคนแรกของบุตรธิดาและให้การศึกษาเล่าเรียน หาครูรองที่เหมาะสม จัดการเรื่องครอบครัว และให้ทรัพย์มรดก อันเป็นต้นทุนในการประกอบอาชีพ จะเห็นได้ว่าบิดามารดาเป็นกัลยาณมิตรที่ดีที่สุดของบุตรธิดา ในความหมายของผู้มีความหวังดี หวังความเจริญก้าวหน้าต่อสายโลหิต จนมีคำกล่าวไว้ในโลกนี้ไม่มีใครหวังดีต่อบุตรธิดามากไปกว่าบิดามารดาอีกแล้ว หรือหมายถึงพระพุทธเจ้า เห็นได้จากการเผยแผ่พระศาสนา พระพุทธองค์ทรงอาศัยความเป็นกัลยาณมิตรคือความเมตตา กรุณา สงสาร หวังความสุขแก่สรรพสัตว์ทุกตัวตน ดังที่พระองค์ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ศาสดาในโลกนี้เป็นผู้อนุเคราะห์แสวงหาประโยชน์เกื้อกูลอาศัยความเอ็นดู จึงแสดงธรรมแก่สาวกทั้งหลาย...” (ม.อ. (ไทย) 14/311/378) ความเป็นกัลยาณมิตรของพระพุทธองค์พิจารณาได้จากเมื่อครั้งตรัสรู้ใหม่ ๆ พระองค์ทรงพิจารณาเห็นว่าธรรมะที่พระองค์ตรัสรู้ เป็นสิ่งที่ลึกซึ้งยากแก่การเข้าใจ แต่เพราะอาศัยความเป็นกัลยาณมิตร ความมีเมตตาหวังให้สรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่าพ้นทุกข์ โดยไม่เลือกชั้นวรรณะ การเสด็จจาริกไปโปรดสัตว์แต่ละครั้งทรงกระทำด้วยจิตที่เป็นกัลยาณธรรม จนกลายเป็นที่เคารพนับถือของสาวกสาวิกา

2) การฟังธรรม (ธัมมัสสวนะ) พุทธศาสนายอมรับว่า กระบวนการที่ทำให้เกิดปัญญาหรือความรู้ต้องผ่านการสดับฟังที่เรียกว่า สุตตะ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งใน 3 ที่ทำให้เกิดปัญญา (สุตมยปัญญา) ปัญญาเกิดขึ้นเพราะการฟัง ดังพุทธสุภาษิตที่ว่าฟังด้วยดียอมได้ปัญญา (สุสสุสฺสํ ลภเต ปัญญํ) สุตตะจะเกิดขึ้นได้ต้องผ่านกระบวนการภายนอกที่เรียกว่า ปรโตโฆสะ หรือผู้สั่งสอน เช่น พระศาสดา บัณฑิต ผู้รู้ หรือสัตบุรุษเป็นผู้ถ่ายทอด ผลของสุตตะทำให้เกิดปัญญาในระดับที่เป็นประสบการณ์จากภายนอก เป็นเพียงปัญญาในชั้นโลกียะมีความสามารถในการบรรลุธรรมในระดับโลกียะ ในทางพุทธศาสนาถือว่าความรู้ที่เกิดจากการฟัง ยังไม่เป็นตัวปัญญาที่แท้จริง เพราะมีเพียงความเลื่อมใสศรัทธาในเบื้องต้น ยังไม่ผ่านกระบวนการตรិตรองอย่างแยกคางที่เรียกว่าโยนิโสมนสิการ แต่ความเชื่อหรือศรัทธาได้รับการพิจารณาว่าเป็นขั้นแรกที่จะนำไปสู่ปัญญา คือยอมรับว่าปัญญาเกิดจากศรัทธาเป็นต้น อาศัยศรัทธาเป็นตัวนำเข้าไปสู่ขั้นตอนต่าง ๆ จนถึงปัญญาได้ ตัวอย่างเช่นพระยสกุลบุตร และพระเถระผู้อาศัยอยู่ในป่า เป็นต้น ได้บรรลุธรรมด้วยการสดับฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธองค์ จนเกิดศรัทธาแล้วนำไปสู่การยอมรับคือเห็นด้วยกับสิ่งที่พระองค์ทรงแสดงความเป็นจริงจนเกิดปัญญาสามารถบรรลุเป็นพระอริยบุคคล กระบวนการเช่นนี้ต้องผ่านการคิดวิเคราะห์และลงมือจนเกิดผล (พระพรหมคุณาภรณ์, 2555, หน้า 679)

ส่วนวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการแบ่งเป็น 10 วิธี ดังนี้ (พระพรหมคุณาภรณ์, 2555, หน้า 628-660)

1) วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย หมายถึง การพิจารณาปรากฏการณ์ที่เป็นผลหรือพิจารณาปัญหา และหาหนทางแก้ไข ด้วยการค้นหาเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดขึ้น เป็นการค้นหาเพื่อให้ทราบถึงความจริง ด้วยการพิจารณาว่าทุกอย่างล้วนแต่มีกระแสของเหตุปัจจัย ไม่มีอะไรดำรงอยู่อย่างเอกเทศ ทุกสิ่งมีความสัมพันธ์กันเกิดขึ้น แนวคิดของพุทธศาสนาเชื่อว่าย่อมมีเหตุปัจจัยด้วยกันทั้งนั้น แต่ในที่นี้หมายเอาเหตุปัจจัยที่เน้นไปที่ การเกิด และดับทุกข์เป็นสำคัญ วิธีคิดแบบค้นหาเหตุปัจจัยเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าวิธีคิดแบบอัทปปัจจยตา หรือวิธีคิดตามหลักปฏิจางสมุปปาต วิธีคิดแบบค้นหาเหตุปัจจัย มีลักษณะ 2 ประการด้วยกัน (1) วิธีคิดแบบตั้งคำถาม วิธีคิดแบบนี้เป็นวิธีคิดที่เกิดขึ้นเมื่อเห็นสิ่งที่ปรากฏ เป็นการตั้งข้อสงสัยเพื่อจะแสวงหาต้นตอของสิ่งที่เกิดขึ้น และ (2) วิธีคิดแบบปัจจัยสัมพันธ์ หมายถึงการคิดที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน หมายความว่า เมื่อเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นมีความเห็นว่า สิ่งเหล่านั้นย่อมอาศัยปัจจัยอย่างอื่นเกิดขึ้น ไม่ใช่เกิดขึ้นเพราะตัวของมันเอง หรือเมื่อจะดับไปก็คงจะดับไปเพราะเหตุปัจจัยเป็นสาเหตุ หาได้ดับโดยเลื่อนลอยไม่

2) วิธีคิดแบบแยกแยะองค์ประกอบ หมายถึง การคิดพิจารณาโดยแยกแยะให้เห็นส่วนย่อยจากส่วนใหญ่ เช่น รถยนต์ที่เรามองเห็นเป็นต้นสวยงาม มีความมั่งคั่งถาวร แต่เมื่อมองโดยละเอียดรอบด้าน หรือพิจารณาด้วยปัญญาโดยแยกแยะวิเคราะห์แล้ว รถยนต์นั้นไม่มีส่วนไหนที่เป็นรถยนต์ เป็นสิ่งประกอบด้วยเหล็กและโลหะ เป็นต้น แม้ร่างกายของมนุษย์ที่มองเห็นสูง ต่ำ ดำ ขาว สวยงาม น่าเกลียด หรือน่าทะนุถนอม ก็ตาม ถ้าพิจารณาโดยแยกแยะแล้วไม่มีส่วนไหนที่เป็นของเราตัวเรา เป็นเพียงการรวมกันเข้าของธาตุ 4 คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม เป็นต้น สิ่งที่เรามองเห็นเป็นเพียงการประจวบกันเข้าขององค์ประกอบต่าง ๆ ที่เรียกว่า ชั้น 5 คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เท่านั้น กล่าวโดยสรุปได้แก่ รูปกับนาม คำว่ารูป โดยความหมายแปลว่าความเสื่อมไป ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแก่ภิกษุว่า “ภิกษุทั้งหลาย มีเหตุผลอะไรจึงเรียกว่ารูป เพราะมีการสลายไปจึงเรียกว่ารูป สลายไปด้วยสาเหตุใด คือด้วยความหนาว ความร้อน ความหิว กระทบ เพราะถูกต้องจากสัตว์ต่าง ๆ เช่น เหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลาน ด้วยเหตุอย่างนี้ จึงเรียกว่ารูป” (ส.ข. (ไทย) 17/79/120-121)

3) วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์ หรือคิดแบบไตรลักษณ์ หมายถึง วิธีคิดแบบเข้าใจต่อการเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งทั้งปวงภายใต้กฎของไตรลักษณ์ คือ ไม่เที่ยงแท้มั่นคง เป็นทุกข์ และไม่มีอะไรเป็นตัวตนที่แน่นอน พิจารณาให้เห็นว่า สิ่งทั้งปวงดำเนินไปตามหลักความเป็นจริง ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงในลักษณะ 3 ประการนี้เป็นสิ่งประจำโลก แม้บุคคลจะพิจารณาเห็นหรือไม่ก็ตาม การเปลี่ยนแปลงตามกฎไตรลักษณ์นี้มีอยู่ในโลก ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า “ตถาคต (พระพุทธเจ้า) จะอุบัติขึ้นหรือไม่ก็ตาม ธาตุนั้นคือความตั้งอยู่ตามธรรมดา ความเป็นไปตามธรรมดาคงตั้งอยู่อย่างนั้น คือสังขารทั้งปวงไม่เที่ยง...สังขารทั้งปวง เป็นทุกข์...ธรรมทั้งปวง เป็นอนัตตา” (ส. น. (ไทย) 16/60-65/385) วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์นี้เน้นให้บุคคลพิจารณารู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของสังขาร เมื่อเปลี่ยนแปลงไป ไม่เป็นทุกข์เพราะสังขารเปลี่ยนไป แต่ให้รู้เท่าทันและพิจารณาให้เห็นตามความเป็นจริงว่ามีความทุกข์ เปลี่ยนแปลงไป ไม่มีตัวตนที่แน่นอน โดยเฉพาะมนุษย์จะมีความทุกข์ เพราะไม่พิจารณารู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของร่างกาย เมื่อร่างกายเปลี่ยนแปลงไป เกิดความวิตกกังวลกลายเป็นความทุกข์ ต้องหาขนิດต่าง ๆ มา เพื่อบำรุงร่างกายให้คงสภาพเดิมอยู่ตลอดเวลา เมื่อไม่

สามารถรักษาสภาพเดิมนั้นไว้ได้ก็เป็นทุกข์ เพราะคิดไม่เท่าทันความเป็นจริงของร่างกายที่มีการเปลี่ยนแปลงไป แต่เมื่อใดก็ตามบุคคลได้ใช้วิธีคิดพิจารณาโดยแยบคาย รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของสังขารตามความเป็นจริง ผู้นั้นย่อมพ้นทุกข์ได้

4) วิธีคิดแบบอริยสัจจ์ หรือวิธีคิดแบบแก้ปัญหามา หมายถึง วิธีหาหนทางเพื่อความดับทุกข์ เพื่อดับปัญหา ปัจจุบันปัญหาน้อยใหญ่มีความรุนแรงเพิ่มขึ้น เช่น ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาความยากจน ปัญหาระหว่างเชื้อชาติ ปัญหาระหว่างศาสนา ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหายาเสพติด และปัญหาอื่น ๆ มากมาย ปัญหาเหล่านั้นได้สร้างความทุกข์แก่มนุษย์อยู่ตลอดเวลา พุทธศาสนาจึงได้เสนอวิธีคิดเพื่อเอาชนะปัญหาหรือเป็นทางแก้ปัญหามา ด้วยการอาศัยหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนา พุทธศาสนามองว่าสิ่งที่ทำให้เกิดทุกข์หรือสาเหตุของความทุกข์ คือ กิเลส ตัณหา อุปาทาน ความยึดมั่นว่าเป็นตัวตน ความลึกลับสงสัยไม่แน่ใจในคุณความดี การยึดถือเพียงคิดและวัตรอันเคร่งครัดจะทำให้บริสุทธิ์หลุดพ้นได้โดยไม่ต้องอาศัยปัญหา เมื่อพิจารณาโดยละเอียดรอบคอบแบบโยนิโสมนสิการแล้วเห็นทุกข์และการดับทุกข์ นั้นหมายถึงการสลัดอุปสรรคที่ขัดขวางให้หมดไป สังโยชน์ 3 ประการเป็นปัญหาอุปสรรคในการเข้าสู่กระแสพระนิพพาน การละสังโยชน์ทั้ง 3 ประการได้ก็เชื่อว่าเป็นผู้เข้าสู่กระแสแห่งพระนิพพาน คือเป็นพระอริยบุคคลในขั้นแรกหมายถึงพระโสดาบัน เป็นการแก้ปัญหามาที่ถูกต้องและมั่นใจได้ว่าจะหมดไปอย่างสิ้นเชิงตามลำดับ

5) วิธีคิดแบบอรรถและธรรมสัมพันธ์ หมายถึง วิธีคิดตามหลักการและจุดมุ่งหมาย คือพิจารณาถึงความสอดคล้องระหว่างหลักการ และจุดมุ่งหมายหรือเป้าหมายของหลักธรรมต่าง ๆ ว่าปฏิบัติหรือทำไปเพื่ออะไร เมื่อปฏิบัติแล้วจะนำไปสู่ผลหรือจุดหมายปลายทางอย่างไร ทั้งอรรถและธรรมจะต้องประสานสอดคล้องส่งเสริมซึ่งกันและกัน เช่น การปฏิบัติธรรมและการฟังธรรมย่อมเกื้อหนุนกันเป็นอันหนึ่งเดียว ไม่สามารถที่จะแยกออกเป็นอย่างไรอย่างหนึ่งได้ การภาคทฤษฎี (ปริยัติ) และภาคปฏิบัติแตกต่างกัน วิธีคิดเช่นนี้ย่อมไม่ประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ ซึ่งตามความเป็นจริงแล้วทั้งปริยัติและปฏิบัติมีความสัมพันธ์ที่สอดคล้องไปในแนวเดียวกัน ไม่มีอะไรเด่นหรือมีความสำคัญไปกว่ากัน แต่ทั้งสองอย่างจะต้องสอดคล้องเป็นแนวเดียวกัน กล่าวคือคอยตรวจสอบซึ่งกันและกัน และคอยส่งเสริมกันและกันอยู่ตลอดเวลา ความเป็นผู้รู้ อรรถและธรรมเปรียบเสมือนคนที่มีหัวสมองและร่างกายที่แข็งแรง ย่อมสามารถฟันฝ่าอุปสรรคต่าง ๆ ให้บรรลุถึงเป้าหมายได้ไม่ยากนัก เมื่อลงมือกระทำสิ่งใดย่อมสำเร็จโดยง่าย ต่างจากผู้ที่มีสมองแต่ไม่มีกำลังก็เสียทรัพย์เพื่อจ้างวานคนอื่น หรือมีแต่กำลังแต่ไม่มีสมองก็ถูกเขาหลอกใช้ การจะไปสู่เป้าหมายก็เป็นไปด้วยความลำบาก เพราะต้องอาศัยคนอื่นช่วย ถ้าเขาเป็นคนดีเป็นกัลยาณมิตรก็ไปได้แต่ช้า ถ้าเป็นคนพาลอาจถูกทำร้ายทำความเสียหายได้ เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้รู้ อรรถและธรรมเป็นหลักประกัน ย่อมเอาชนะอุปสรรคเครื่องกีดขวางได้ มีความมั่นใจในหลักการและเป้าหมายที่ตนวางไว้ เป้าหมายอย่างหนึ่งของภิกษุคือดับกิเลสอย่างสิ้นเชิง

6) วิธีคิดแบบคุณโทษและทางออก หมายถึง การพิจารณาให้เห็นครบทุกด้านในสิ่งเดียวกัน ทั้งส่วนดี ส่วนเสีย และทางออกที่เหมาะสม เพื่อการปฏิบัติต่อสิ่งนั้นได้อย่างถูกต้องเป็นประโยชน์มากที่สุด ในชีวิตของมนุษย์ต้องประสบกับความทุกข์ ความสมหวัง ความผิดหวังที่เด่นชัดมากกว่าสัตว์ประเภทอื่น

เพราะมนุษย์มีร่างกายและจิตวิญญาณที่รับอารมณืได้มาก ฉะนั้นชีวิตของมนุษย์จึงมีปัญหา มาก เช่น ปัญหา เศรษฐกิจ ปัญหาสังคมการเมือง ปัญหาสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ปัญหาในทัศนะของพุทธศาสนาล้วนเป็นผลมาจาก ความอยากหรือตัณหา ความปรารถนาจะครอบครอง จึงแสวงหาวัตถุเพื่อสนองความอยากของตนเอง ด้วย วิธีการที่ถูกต้องตามหลักศีลธรรมบ้างและไม่ถูกต้องตามหลักศีลธรรมบ้าง พุทธศาสนาเสนอให้มนุษย์มีวิธีคิด โดยรอบคอบแยกแยะให้เห็นทั้งส่วนดี ส่วนเสีย และทางออกที่เหมาะสม เพื่อแก้ปัญหาให้หมดไปหรือให้เบา บางลง โดยชี้ให้เห็นส่วนต่าง ๆ ดังนี้ ส่วนดี หมายถึงส่วนที่เป็นประโยชน์มีคุณค่า น่าพอใจ จัดเป็นจุดเด่น เรียกว่าอัสสาทะ ส่วนเสีย หมายถึงข้อเสีย โทษหรือข้อบกพร่อง จัดเป็นจุดด้อย เรียกว่าอาทีนวะ ทางออกหรือ ทางรอดภาวะที่หลุดพ้นสลัดออกไปจากปัญหาสมบรูณ์ในตัวไม่ขึ้นต่อข้อดี หรือข้อเสีย จัดเป็นทางออกที่ เหมาะสม เรียกว่านิสสรณะ วิธีคิดแบบส่วนดี ส่วนเสีย และทางออกที่เหมาะสม เป็นการพิจารณาถึงการเห็น สิ่งที่เกิดขึ้น มองให้รอบด้าน เพื่อที่จะเห็นสิ่งที่ควรยึดถือ สิ่งที่ควรเว้นและสิ่งที่ควรสลัดออกไป ไม่ว่าในด้านใดก็ ตาม ทั้งนี้เพื่อให้เกิดประโยชน์จากสิ่งเดียวกัน วิธีคิดแบบนี้เท่ากับเป็นการตรวจสอบงานทุกอย่าง ใน ขณะเดียวกันก็เสนอแนะทางออกให้ คือหาทางแก้ไขตามความถูกต้องเหมาะสม ทำให้งานชิ้นนั้นมีความ สมบรูณ์ยิ่งขึ้น หรือเกิดประโยชน์สูงสุด

7) วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้-คุณค่าเทียม หมายถึง วิธีคิดพิจารณาสิ่งที่บริโภคหรือใช้สอยใน ชีวิตประจำวัน ให้เห็นคุณค่าแท้หรือประโยชน์ที่แท้จริง หรือเห็นว่าเป็นเพียงค่านิยม โดยให้ประโยชน์หรือ คุณค่าเพียงเล็กน้อย วิธีคิดนี้เป็นการสกัดหรือบรรเทาความอยากคือตัณหา ไม่ให้ถูกรอบงำด้วยความอยาก อันชักนำให้เกิดกิเลส การกระทำภายใต้อำนาจของกิเลสเป็นสิ่งที่สร้างความเสียหาย เป็นไปเพื่อความหลงม งาย ไม่รู้ตามความเป็นจริงแน่นอนในการดำรงชีวิตของสัตว์โลก โดยเฉพาะมนุษย์ที่เป็นปุถุชนย่อมมีความ บกพร่องอยู่เสมอ การแสวงหาสิ่งต่าง ๆ เพื่อมาบำรุงให้ตัวเองมีความสุข เป็นหน้าที่ของมนุษย์ที่จะแสวงหา ส่วนที่หายไป หรือบกพร่องไป ถ้าการแสวงหาประกอบด้วยความอยากจัดเป็นกิเลสเป็นสิ่งที่ควรกำจัดให้หมด ไป หากการแสวงหาเพื่อประโยชน์สร้างความเจริญ เช่น การแสวงหาโมกขธรรมไม่จัดว่าเป็นกิเลส แต่จัดเป็น คุณธรรม การบริโภคในแต่ละวันนั้นต้องแยกแยะให้ออกว่าสิ่งไหนมีประโยชน์ต่อสุขภาพร่างกาย เป็นไปเพื่อ ความเจริญเติบโต สิ่งไหนที่เป็นไปเพื่อความหุรหามีราคาแพง แต่มีคุณค่าประโยชน์เพียงน้อยนิด เป็น คุณค่าเสริมความอยากไม่เกื้อกูลต่อการดำรงชีวิต บางที่เป็นอันตรายต่อชีวิต ทำให้อกุศลธรรม เช่น ความโลภ ความมัวเมา ความริษยา มานะ ทิฏฐิ ตลอดจนการยกตนข่มผู้อื่น อีกอย่างหนึ่งวิธีคิดแบบนี้ยังเกื้อกูลต่อการ เกิดของกุศลธรรม เช่น ความมีสติเป็นต้น เพราะประกอบด้วยปัญญา ต่างจากคุณค่าเทียมที่เสพหรือบริโภค ด้วยอำนาจของกิเลสคือความโลภ ความโกรธ และความหลง เป็นต้น

8) วิธีคิดแบบอุบายปลุกเร้าคุณธรรม หมายถึง วิธีคิดที่ปลุกเร้าจิตใจให้มีความกระตือรือร้นที่จะ ทำความดี ด้วยการคิดถึงความถูกต้อง ผลสำเร็จจากการกระทำของเรา ความเป็นผู้เสียสละที่จะช่วยเหลือคน อื่นให้เขาได้รับความสุขจากการทำความดีของเรา การคิดเร้าโดยมีบุคคลอื่นเป็นเป้าหมายหรือเป็นแรง กระตุ้น วิธีคิดแบบเร้าคุณธรรมนี้สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประการ คือ (1) การคิดเร้าเร้าโดยมีบุคคลอื่น เป็นเป้าหมาย หรือมีปัจจัยภายนอกเป็นแรงกระตุ้น ดังเช่นการบำเพ็ญทุกริกิริยาของพระพุทธองค์ พระองค์

ทรงปลุกเร้าด้วยการรำพึงกับพระองค์เองว่า “สิทธิ์ตะ เจ้านี้ช่างโง่เสียเหลือเกิน ยอมสละราชสมบัติ ยอมสละชายาและพระโอรสที่รักยิ่ง เพื่อจะทิ้งชีวิตในป่าโดยไม่ได้อะไร เกือบตายเปล่า เมื่อเจ้าจะทำงานใหญ่ งานเพื่อมหาชน ก็ควรมีกำลังกาย กำลังสมอง และกำลังปัญญาที่เข้มแข็ง เมื่อเจ้าอดอาหารอย่างนี้จะมีกำลังได้อย่างไร เจ้าควรบำรุงร่างกายให้แข็งแรง” การคิดเร้งเร้าเพื่อบุคคลอื่นเช่นนี้ เพราะเชื่อว่าเมื่อบุคคลอื่นมีความสุขเราก็จะมีความสุขเช่นกัน จัดเป็นสัมมาทิฐิ และ (2) การคิดเร้งเร้ากุศล คือการพิจารณาโดยแยกกายด้วยการกระตุ้นตัวเองไม่ให้ประมาท ถึงแม้ว่าจะมีชีวิตอยู่ได้ไม่นาน ก็พยายามนึกถึงคุณความดีอันเป็นแรงบวกให้จิตใจเข้มแข็ง ไม่ให้ความเศร้าหมองหดหู่เข้ามาครอบงำจิตใจได้ เมื่อนึกได้อย่างนี้แล้วก็ตั้งใจชวนขวยประกอบคุณความดี ที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคม เท่าที่ตนเองจะกระทำได้ถึงชีวิตจะเหลือน้อยก็ตามที่ ตัวอย่างเช่น พระเถระหลายรูปเมื่อทราบวาพระพุทธรูปองค์จะปรินิพพานเสียก่อน ต่างพากันไม่ประมาทเร่งประพฤติปฏิบัติจนได้บรรลุมรรคผลนิพพานเป็นจำนวนมาก

9) วิธีคิดแบบเป็นอยู่ในขณะปัจจุบัน หมายถึง วิธีคิดแบบอยู่กับอารมณ์ปัจจุบันรู้อารมณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน โดยไม่คำนึงถึงอดีตที่ผ่านมาแล้ว และไม่หวังไปไกลในอนาคตที่ยังมาไม่ถึง วิธีคิดแบบปัจจุบันนี้มีเนื้อหารวมอยู่ในสติปัฏฐาน 4 ซึ่งกล่าวถึงในองค์มรรคข้อที่ 7 คือ สัมมาสติ ที่กล่าวถึงการตั้งสติระลึกรู้สึกตื่นอยู่ตลอดเวลา กับสิ่งที่กำลังกระทำอยู่ ดำเนินไปอยู่ในขณะปัจจุบัน หรือมีปัจจุบันธรรมเป็นอารมณ์ ความคิดที่อยู่กับปัจจุบันเป็นแนวคิดในทางของความรู้ หรือความคิดด้วยปัญญาไม่ว่าจะเป็นอยู่ในปัจจุบัน หรือเป็นเรื่องที่ล่วงไปแล้ว หรือเป็นเรื่องของอนาคตก็จัดเข้าในการเป็นอยู่ในปัจจุบันทั้งสิ้น ความรู้หรือการคิดพิจารณาด้วยปัญญาเกี่ยวกับเรื่องอดีต ปัจจุบัน หรืออนาคตก็ตาม เป็นสิ่งที่ถูกต้องและมีความสำคัญตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาในทุกระดับ ทั้งในระดับชีวิตประจำวันและการบำเพ็ญพุทธกิจ ด้วยเหตุนี้ วิธีคิดแบบอยู่กับปัจจุบันจึงถือว่ากระทำขณะปัจจุบันให้ดีที่สุดไม่ปล่อยให้วันเวลาผ่านไป หรือการทำให้ไม่ต้องรอเวลาแต่ควรทำขณะที่มีชีวิตอยู่ เพราะไม่รู้ว่อนาคตจะมาถึงหรือไม่ การมีสติอยู่กับปัจจุบันเป็นสิ่งที่ควรกระทำอย่างยิ่ง การหวนระลึกถึงแต่อดีตที่ผ่านมาเป็นสิ่งที่ผิดดั่งให้เราฝืนความฝืนแน่นอยู่กับสิ่งนั้น ถ้ามีประโยชน์เป็นสิ่งที่น่าพอใจก็จะทำให้หวนระลึกอยู่เรื่อย ไม่พัฒนาให้เจริญก้าวหน้าขึ้นไป หรือเมื่อระลึกถึงสิ่งที่ไม่น่าพอใจก็จะทำให้จิตใจหดหู่ ท้อถอย อาลัยอาวรณ์ซึมเศร้าปล่อยเวลาให้ล่วงไปโดยหาสาระไม่ได้ ถึงแม้ว่าบางครั้งการระลึกถึงอดีตโดยเอามาเป็นบทเรียนของปัจจุบันก็จริง แต่ถ้าคิดพิจารณาถึงสิ่งที่เกิดขึ้นในปัจจุบันจะให้ประโยชน์ทั้งในอดีตและอนาคตในขณะที่ทำ

10) วิธีคิดแบบวิภาษวาท หมายถึง การพูดแยกแยะจำแนกแจกแจง แกลงความแบบวิเคราะห์ เป็นการแยกแยะและแสดงความจริง โดยแยกแยะออกให้เห็นแต่ละแง่แต่ละด้านให้ครบทุกด้าน ไม่ใช่จับเอาบางแง่ขึ้นมาวินิจฉัยตีคลุมลงไปอย่างนั้นทั้งหมด ความจริงวิภาษวาทไม่ใช่วิธีคิดโดยตรง แต่เป็นวิธีพูดเป็นกรรมใกล้เคียงกันที่สุด ก่อนจะพูดก็ต้องคิดก่อน มีความหมายลึกซึ้งไปถึงระบบความคิดทั้งหมด มีความหมายครอบคลุมวิธีคิดที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นหลายอย่าง วิธีคิดแบบนี้ทำให้ความคิดและการวินิจฉัยเรื่องราวต่างๆ ชัดเจนตรงไปตรงมาตามความเป็นจริง เท่าความจริง พอดีกับความจริง ความหมายของวิภาษวาทสามารถแยกแยะแจกแจงออกไปเป็นอีกหลายประเด็น เช่น จำแนกออกตามความจริงด้วยการวินิจฉัยตามความจริงที่

มันเป็น จำแนกโดยส่วนประกอบเพื่อให้รู้ว่าสิ่งนั้นมีองค์ประกอบอย่างไร จำแนกโดยลำดับขณะเพื่อวิเคราะห์ปรากฏการณ์ตามลำดับเหตุปัจจัย และจำแนกโดยความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย เพื่อสืบสาวหาเหตุปัจจัยที่สัมพันธ์สืบทอดกันมาของปรากฏการณ์เหล่านั้น ความคิดแบบนี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงในชื่อว่าอทิปปัจจยตา หรือปฏิจจสมุปบาท เรียกอีกอย่างหนึ่งว่ามัชฌนธรรมเทศนาหรือวิถีคิดแบบมัชฌนธรรม

นอกจากนั้น กระบวนการสร้างทักษะการเรียนรู้ นั้น พระพุทธศาสนายังเน้นหลักธรรมอริยมรรค 8 กล่าวคือ 1) ทักษะ ความคิดเห็น แนวคิด ความ เชื่อถือ ทศนคติ ค่านิยมต่างๆ ที่ตั้งงามถูกต้อง มองสิ่งทั้งหลายตามเหตุปัจจัย สอดคล้องกับความเป็นจริงหรือตรงตามสภาวะ เรียกว่าสัมมาทิฐิ 2) ความคิด ความดำริตรตรง หรือคิดการต่างๆ ที่ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเอง และผู้อื่น ไม่เศร้าหมองขุ่นมัว เป็นไปในทางสร้างสรรค์ประโยชน์สุข เช่น คิดในทางเสียสละ หวังดี มีไมตรี ช่วยเหลือเกื้อกูล และความคิดที่บริสุทธิ์ อิงสังขะ อิงธรรม ไม่เอนเอียงด้วยความเห็นแก่ตัว ความคิดจะได้จะเอา หรือความเคียดแค้นชิงชัง มุ่งร้ายคิดทำลาย เรียกว่าสัมมาสังกัปปะ 3) การพูด หรือการแสดงออกทางวาจาที่สุจริต ไม่ทำร้ายผู้อื่น ตรงความจริง ไม่โกหกหลอกลวง ไม่ส่อเสียด ไม่ให้ร้ายป้ายสี ไม่หยาบคาย ไม่เหลวไหล ไม่เพ้อเจ้อเลื่อนลอย แต่สุภาพ นิ่มนวลชวนให้เกิดไมตรีสามัคคีกัน ถ้อยคำที่มีเหตุผล เป็นไปในทางสรรค์ ก่อประโยชน์ เรียกว่าสัมมาวาจา 4) การกระทำที่ตั้งงามสุจริต เป็นไปในทางสร้างสรรค์ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่ เบียดเบียนไม่ทำร้ายกัน สร้างความสัมพันธ์ที่ตั้งงาม ทำให้อยู่ร่วมกันด้วยดี ทำให้สังคมสงบสุข คือ การกระทำหรือทำการต่างๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องหรือไม่เป็นไปเพื่อการทำลายชีวิตร่างกาย การทำลายทรัพย์สินของผู้อื่น การล่วงละเมิดสิทธิในคุ้มครอง หรือของรักของหวงแหนของผู้อื่น เรียกว่าสัมมากัมมันตะ 5) การประกอบอาชีพที่สุจริต ไม่ก่อความเดือดร้อนเสียหายแก่ผู้อื่น เรียกว่าสัมมาอาชีวะ 6) การเพียรพยายามในทางที่ตั้งงาม ขอบธรรม คือเพียรหลีกเลี่ยงป้องกันสิ่งชั่วร้ายอกุศลที่ยังไม่เกิดขึ้น เพียรระเลิ่กกำจัดสิ่งชั่วร้าย อกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรสร้างสรรค์สิ่งตั้งงาม หรือ กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น เพียรส่งเสริมพัฒนาสิ่งตั้งงาม หรือกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้เพิ่มพูนเจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป จนเพียบพร้อมไพบุลย์ เรียกว่าสัมมาวายามะ 7) การมีสติกำกับตัว คุมใจไว้ให้อยู่กับสิ่งที่เกี่ยวข้องต้องทำในเวลา นั้นๆ ใจอยู่กับกิจ จิตอยู่กับงาน ระลึกได้ถึงสิ่งที่ตั้งงาม สิ่งที่เกี่ยวข้องเป็นประโยชน์ หรือธรรมที่ต้องใช้ในเรื่องนั้นๆ เวลา นั้นๆ ไม่หลงไหลเลื่อนลอย ไม่ละเลยหรือปล่อยตัวเผอเรอ โดยเฉพาะสติที่กำกับทันต่อพฤติกรรมของร่างกาย ความรู้สึก สภาพจิตใจ และความนึกคิดของตน ไม่ปล่อยให้อารมณ์ที่เฝ้ายวนหรือยั่ว มาฉุดกระชากให้หลุดหลงเลื่อนลอยไปเสีย เรียกว่าสัมมาสติ และ 8) ความมีจิตตั้งมั่น จิตใจดำเนินอยู่ในกิจในงาน หรือในสิ่งที่กำหนด (อารมณ์) ได้ สม่าเสมอ แน่วแน่เป็นหนึ่งเดียว สงบ ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่วอกแวกหวั่นไหว บริสุทธิ์ ผ่องใสไม่ขุ่นมัว นุ่มนวล ผ่อนคลาย ไม่เครียด ไม่กระต้างเข้มแข็ง เองาน ไม่หดหู่ท้อแท้ พร้อมทั้งจะใช้งานทางปัญญาอย่างได้ผลดี เรียกว่าสัมมาสมาธิ (พระพรหมคุณาภรณ์, 2555, หน้า 611-612)

ประการสำคัญ ทักษะการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาต้องศึกษาครบทุกองคาพยพ เพราะการศึกษาคือชีวิตที่ดำเนินอย่างถูกต้อง จำต้องมีการเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนา จนกระทั่งบรรลุเป้าหมายคืออิสรภาพและสันติสุข เพื่อให้มนุษย์บรรลุสภาวะที่ปราศจากความทุกข์ในที่สุด เป็นกระบวนการแก้ปัญหาเพื่อทำลายอวิชชาและตัณหา พร้อมกับสร้างเสริมปัญญา ฉันทะ และกรุณา นอกจากนี้ การศึกษาถือว่าการแก้ปัญหา

ของมนุษย์ กล่าวคือการทำให้อชีวิตแก้ปัญหาได้ และการศึกษาคือการประสบผล กล่าวคือทำให้อชีวิตหลุดพ้นจากปัญหา ด้วยเหตุนี้ ทักษะหรือการเรียนรู้ในทางพระพุทธศาสนาจึงควรประกอบด้วย 4 ด้าน ดังนี้ 1) อิศรภาพทางกายหรืออิศรภาพพื้นฐานของชีวิต ได้แก่ อิศรภาพทางกายที่ปลอด พ้นจากการบีบคั้นเบียดเบียนทางธรรมชาติ หรือสภาพแวดล้อมทางกายภาพ เช่น โรคภัยไข้เจ็บ การมีปัจจัย 4 เพียงพอที่จะหลุดพ้นจากความยากจนแร้นแค้นขาดแคลน ไม่มีภัยธรรมชาติเบียดเบียนหรือว่าพอจะป้องกันแก้ไขได้ แล้วก็พ้นจากภัยที่มนุษย์สร้างขึ้นในทางกายภาพ เช่น มลภาวะในสภาพแวดล้อม ตลอดจนการรู้จักใช้เทคโนโลยีอย่างถูกต้องให้เป็นคุณประโยชน์ 2) อิศรภาพทางสังคม คือความปลอดพ้นจากการเบียดเบียนกันในระหว่งมนุษย์ พ้นจากความอยุติธรรม การเอารัดเอาเปรียบ การข่มเหงแย่งชิง มีอาชีพคืออาชีพที่ประกอบได้โดยสุจริต ดำรงชีวิตอย่างโปร่งโล่ง ไม่ว่างงาน พึ่งตนได้ รวมไปถึงความหลุดพ้นจากความบีบคั้น การใช้สติปัญญา สามารถแสดงออกซึ่งความคิดเห็นอันเป็นผลแห่งสติปัญญานั้นโดยเสรี 3) อิศรภาพทางจิตใจ เช่นว่า มีจิตใจที่มีคุณธรรม มีความเข้มแข็ง มั่นคงไม่หวั่นไหวด้วยโลกธรรม ไม่มีความโศก ไม่มีกิเลสสุถี ปราศจากความเศร้าหมอง เบิกบาน เป็นสุข และ 4) อิศรภาพทางปัญญา คือ ภาวะที่มีการรับรู้อย่างถูกต้องตามเป็นจริง ไม่เอนเอียงด้วยอคติ รู้จักคิด คิดเองเป็น รู้จักคิดแก้ปัญหา รู้วิธีที่จะจัดทำกรต่างๆ ให้สำเร็จผล มีความคิด วินิจฉัยที่บริสุทธิ์ ไม่เป็นทาสของกิเลส ใช้ปัญญาคิดการต่างๆ โดยบริสุทธิ์ใจ ไม่มีเงื่อนไขหรือกิเลส เคลือบแฝง ตลอดจนรู้แจ้งสัจธรรมถึงขั้นหลุดพ้นจากความทุกข์ (พระราชมุนี, 2530, หน้า 113-114)

กล่าวโดยสรุป พระพุทธศาสนามองว่าหากต้องการทักษะจริงจำเป็นต้องผ่านกระบวนการพัฒนา ซึ่งกระบวนการพัฒนาดังกล่าวมีหลายวิธี เฉพาะทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 นั้น การพัฒนาปัญญาน่าจะตอบโจทย์มากกว่า เหตุเพราะเน้นให้ผู้เรียนคิดวิเคราะห์ปัญหาทั้งระบบ ด้วยการสาวจากสาเหตุจนเห็นผลของปัญหา เห็นทั้งจุดด้อยจุดเด่นและค้นพบทางออกหรือวิธีแก้ปัญหา นอกจากนั้น การพัฒนาปัญญาเกิดประโยชน์ทั้งกายและจิตใจ และปัญญาจะเกิดขึ้นได้ต้องมีกัลยาณมิตรคอยทำหน้าที่เป็นผู้ให้คำแนะนำ ด้วยการชี้ให้เห็นว่าสิ่งใดควรไม่ควร สิ่งใดถูกต้องหรือนอกทาง ประเด็นสำคัญคือกระบวนการเหล่านี้มีได้อยู่ภายในตำรา แต่ซ่อนอยู่ในวิถีชีวิตประจำวันของมนุษย์เราเอง ทักษะการเรียนรู้ชีวิตแบบพุทธจึงเป็นการเรียนรู้ทักษะเพื่อดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความสุขนั่นเอง

6. สรุป

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 สอดคล้องกันประการหนึ่งคือ ต้องการพัฒนามนุษย์ให้รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของโลก และสามารถดำรงชีวิตอย่างมีความสุข โดยไม่เบียดเบียนตนเองและไม่ทำร้ายคนอื่น ทักษะการพัฒนาแม้จะแตกต่างกันในรายละเอียด แต่สิ่งหนึ่งที่เหมือนกันคือการพัฒนาปัญญา สำหรับพระพุทธศาสนานั้นการพัฒนาทักษะมิใช่เพียงเพราะการอยู่ในโลกอย่างมีความสุข แต่จุดหมายปลายทางนั้นต้องการให้มนุษย์มีอิศรภาพทางจิตใจด้วยการไม่หวั่นไหวขุ่นมัว เมื่อเผชิญกับปัญหา และอิศรภาพทางปัญญา ด้วยการรับรู้สภาพตามความเป็นจริง ไม่เคลือบแฝงด้วยอคติและกิเลส ตลอดจนสามารถรู้แจ้งสัจธรรมถึงขั้นหลุดพ้นจากความทุกข์หรือปัญหาทั้งปวง

7. เอกสารอ้างอิง

21st century skills. สืบค้นเมื่อ 13 พฤษภาคม 2564. เข้าถึงได้จาก <https://www.battelleforkids.org/networks/p21>.

UN Global Issues. สืบค้นเมื่อ 13 พฤษภาคม 2564. เข้าถึงได้จาก <https://www.un.org/en/global-issues/>.

ประเวศ วะสี. (2560). *Education Reform ปฏิรูปการศึกษา 2560*. กรุงเทพมหานคร: เพนไท่ พับลิชชิ่ง.

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2543). *โลกทัศน์ของชาวพุทธ*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2555). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*. พิมพ์ครั้งที่ ๓๕. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์.

พระราชวรมนี (ประยูรธ ฺปยุตฺโต). (2530). *ทางสายกลางของการศึกษาไทย*. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วิจารณ์ พานิช. (2555). *วิธีสร้างการเรียนรู้เพื่อศิษย์ในศตวรรษที่ 21*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ตลาดาพับลิเคชั่น จำกัด.